

Politika Vatikana u Drugom svjetskom ratu

Pračinec, Lovro Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:394318>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Lovro Nikola Pračinec

**POLITIKA VATIKANA U DRUGOM
SVJETSKOM RATU**
DIPLOMSKI RAD

Zagreb, rujan 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

POLITIKA VATIKANA U DRUGOM
SVJETSKOM RATU
DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Boško Picula

Student: Lovro Nikola Pračinec

Zagreb, rujan 2024.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam diplomski rad *Politika Vatikana u Drugom svjetskom ratu*, koji sam predao na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Boško Picula, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen niti korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16. - 19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Lovro Nikola Pračinec

Sadržaj

1. UVOD	1
2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR	2
3. POČETAK RAZVOJA DIPLOMACIJE	5
3.1. PAPINSKA DRŽAVA I RIMSKO PITANJE	6
3.2. TEMELJNE VRIJEDNOSTI PRILIKOM DJELOVANJA SVETE STOLICE	7
3.3. SOCIJALNE VRIJEDNOSTI PRILIKOM DJELOVANJA SVETE STOLICE	9
4. RAZLIKA IZMEĐU SVETE STOLICE I DRŽAVE VATIKANSKOG GRADA	9
4.1. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA SVETE STOLICE	10
4.2. RIMSKA KURIJA	11
4.3. DRŽAVNO TAJNIŠTVO.....	12
4.4. USTROJ DIPLOMACIJE SVETE STOLICE.....	13
5. SVETA STOLICA ZA VRIJEME I NAKON PRVOG SVJETSKOG RATA	14
5.1. ODNOSI SVETE STOLICE I RUSIJE	16
5.2. EUGENIO PACELLI.....	17
5.3. IZBOR NOVOG PAPE	17
6. VATIKAN NA POČETKU DRUGOG SVJETSKOG RATA I ODNOSI S GLAVNIM AKTERIMA	18
6.1. ODNOSI SVETE STOLICE S ITALIJOM.....	20
6.2. ODNOSI SVETE STOLICE S NJEMAČKOM.....	25
6.3. ODNOS S NEZAVISNOM DRŽAVOM HRVATSKOM	31
6.4. ODNOSI SA SAVEZNICIMA	32
6.5. SOVJETSKI NARATIV - PAPA PIO XII. KAO HITLEROV PAPA.....	36
6.6. VATIKAN NA KRAJU DRUGOG SVJETSKOG RATA	38
7. SVETA STOLICA I ANTISEMITIZAM	40
7.1. SERIE EBREJIA	42
7.2. SLUČAJ MARIJE GERDE FERENCZY	42
7.3. KONAČNO RJEŠENJE.....	44
7.4. SKRIVANJE ŽIDOVA U DRŽAVI VATIKANSKOG GRADA	45
8. ZAKLJUČAK	47
9. SAŽETAK	49
10. LITERATURA	51

1. UVOD

Kada analiziramo i interpretiramo politiku Svete Stolice¹, te njenu diplomaciju u međunarodnim odnosima, valja se prisjetiti samih početaka Crkve. Teološki temelji, kao što je znanje o značaju interakcije između Isusa Krista i Šimuna u Cezareji Filipovoj, važni su za pravilno razumijevanje Crkve i crkvene politike. U toj interakciji, Isus je upitao svoje učenike „Što govore ljudi, tko sam ja?“ (Mt 16,13). Tim pitanjem htio je spoznati jesu li njegovi učenici shvatili bit njegova postojanja i identiteta. Od Petra je dobio potvrđan odgovor, „Ti si Krist-Pomazanik, Sin Boga živoga!“ (Mt 16,13). Zanimljivo je istaknuti da se ovaj razgovor nalazi u sredini Matejeva evanđelja i na određen način simbolizira prekretnicu. Prije te interakcije, Isus je kroz svoja djela i propovijedi otkrivao svoj identitet i svrhu, „...a sve što će slijediti nakon toga, uputa je na sadržaj toga pojma“ (Miščin, 2006: 55).

Isus Krist zatim je rekao Šimunu:

„Ti si Petar-Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati. Tebi ću dati ključeve Kraljevstva nebeskoga, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano na nebesima; a što god odriješiš na zemlji, bit će odriješeno na nebesima“ (Mt 16,13).

Tim obraćanjem govori kako će On sagraditi Crkvu, dati Petru vlast, te kako ni Petar, ni Crkva, ni svi oni koji vjeruju u Crkvu nikada neće ostati sami, bez obzira na teške situacije. Isus navedenim obraćanjem također mijenja Šimunu ime u Petar i tako mu daje novu zadaću. „Petar i institucija papinstva koja će se od toga trenutka prenositi na sve njegove nasljednike ima vrhovnu, punu, neposrednu i sveopću vlast u Crkvi“ (Miščin, 2006: 59).

Politika Svete Stolice prvenstveno je u službi Boga i ljudi, a kao glavni zadatak ima prenositi Evanđelje i pomagati onima u nevolji, što će se pokazati kao vrlo zahtjevan i delikatan zadatak za vrijeme Drugog svjetskog rata. „Papinstvo nije služba čuvara, ma i neprocjenjivo vrijedna muzeja, nego je zadatak te službe njegovati svježinu vrta života, ostavljajući ga uvijek otvorenim izazovima budućnosti“ (Miščin, 2006: 58).

¹ Pod terminom Sveta Stolica ili Apostolska stolica mislimo prvenstveno na papin autoritet nad cijelom Katoličkom crkvom i njegovo Božansko pravo da nastupa u ime Crkve. U širem značenju, podrazumijeva još i Rimsku kuriju koja papi pomaže pri vođenju Crkve.

2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Djelovanje Vatikana za vrijeme Drugog svjetskog rata možemo proučavati kroz dva klasična teorijska okvira međunarodnih političkih odnosa – idealizma i realizma.

Idealizam za razliku od realizma zagovara „...*multipolarni sustav država, odnosno zajednicu naroda kao „svjetsko društvo“*“ (Will-Galić, 2001: 48). Racionalni pojedinci se udružuju te na temelju svojih moralnih vrijednosti i etičkih normi uređuju društveni poredak. Stvaraju države koje prilikom djelovanja na međunarodnom planu moraju slijediti moralne i etičke vrijednosti „*Takav bi svjetski poredak bio određen međunarodnim organizacijama koje bi sustavom kolektivne sigurnosti osigurale mirno rješavanje sporova i interesni sklad. U prvi plan se postavlja razvijanje međunarodnog prava, prava međunarodnih organizacija i međunarodne arbitraže u službi prevladavanja anarhije na međunarodnom planu*“ (Will-Galić, 2001: 48). Upravo se takvom politikom vodila Sveta Stolica za vrijeme Drugog svjetskog rata. Tijekom svog djelovanja, pokušali su na sve načine smanjiti tenzije i osigurati mir u svijetu.

Idealisti su smatrali kako će napredak u tehnologiji i znanosti, zajedno sa slobodnom trgovinom, dovesti do „*uspostave povjerenja, usklađivanja interesa i svjetskog mira, a međunarodne organizacija omogućit će kolektivnu sigurnost i mirno rješavanje sporova*“ (Will-Galić, 2001: 49). Kao idealan primjer institucionalnog oživotvorenja idealističke škole možemo navesti Ligu naroda koja je formirana nakon Prvog svjetskog rata kako bi kroz međunarodne institucije očuvala svjetski mir. No, opće je poznato kako je Liga naroda bila neuspješna u svom djelovanju očuvanja mira. Paralelno dolazi i do jačanja fašističkih i nacističkih stranaka Italije i Njemačke koje su bile nezadovoljne ratnim odštetama i trenutnim stanjem. Kao odgovor ovom „idealističkom“ neuspjehu i uz želju da pojedinci preuzmu stvari u svoje ruke, dolazi do stvaranja struje političkog realizma.

Kronološki stariji realizam je izravna opreka idealizmu jer govori kako je međunarodni sustav igra dva aktera u kojem jedan dobiva, a drugi gubi. „*Država kao glavni akter u međunarodnim odnosima, nacionalni interes, sila, anarhija na međunarodnoj razini, politika ravnoteže, imperijalizam, politička prestiža odrednice su realističke teorije*“ (Will-Galić, 2001: 49). Vezano za realizam, posebno treba naglasiti kako ljudski moral kao takav ne igra nikakvu ulogu kada je riječ o međunarodnim odnosima (Buzar, 2024: 43). Temeljna jedinica međunarodne politike kod realizma je suverena država čiji je cilj „...*osiguranje egzistencije i neovisnosti države uz pomoć vojne sile i saveza na međunarodnom planu*“ (Will-Galić, 2001:

48). Realisti smatraju kako je svijet kao takav opasno i okrutno mjesto, gdje konce povlači onaj „koji je jači“. Često se ne vode moralnim načelima obzirom da bi se ona mogla protumačiti kao slabost.

Vatikan je u prvom redu vodio idealističku politiku, politiku međusobnog povjerenja među državama i organizacijama koje su trebale osigurati svjetski mir. Naime, prilikom svog djelovanja, Vatikan se prvenstveno vodio vjerskim i moralnim načelima te načelima općeg dobra.

Ovaj rad bavi se analizom i valorizacijom vatikanskih politika za vrijeme Drugog svjetskog rata. Opće je poznato kako se razdoblje Drugog svjetskog rata proučava iz mnogih aspekata. Poznato je također da je kroz povijest Katolička Crkva imala velik utjecaj na geopolitičke situacije u svijetu, no mali je broj akademskih radova koji se bave ulogom Vatikana i Katoličke Crkve za vrijeme Drugog svjetskog rata. U ovom radu ćemo prikazati ulogu i značaj Vatikana te odgovoriti na neka popularna pitanja koja se postavljaju i danas.

Cilj ovog rada jest pomoću dostupne literature rasvijetliti povijest vatikanske politike za vrijeme Drugog svjetskog rata te provjeriti dvije hipoteze.

1. Pasivnost Vatikanske politike uzrokovala je stradavanje velikog broja ljudi (H1).
2. Papa Pio XII. surađivao je s fašistima i nacistima te mu se s pravom može nadijeliti pridjev „Hitlerov papa“ (H2).

Kako bismo provjerili ove dvije hipoteze, koristit ćemo se metodološkim postupkom tj. metodologijom kao unutarznanstvenom disciplinom. Metodologija „*obuhvaća sustav pravila na temelju kojih se provode istraživački postupci, izgrađuju teorije i obavlja njihova provjera*“ (Milas, 2005: 14). Kao jednu od metoda istraživanja, koristit ćemo analizu sadržaja, koja podrazumijeva detaljnu potragu za informacijama, dokazima i mišljenjima o određenoj temi. Ova se empirijska metoda prvenstveno koristi u društvenim područjima, a obuhvaća korištenje i raščlambu sekundarnih izvora poput knjiga, članaka, časopisa, multimedijskog sadržaja i sl. kako bi se dokazale ili opovrgnule postavljene hipoteze.

K tome, koristit ćemo izvore kao što su knjige i članci koji su objavljeni na temu vatikanske politike, od kojih su najznačajnije knjige autora Pierra Bleta „Pio XII. i Drugi svjetski rat prema vatikanskim arhivima“ te knjiga Johana Ickxa „Ured Židovi Pija XII“. Navedene izvore nadopuniti ćemo s internetskim člancima Svete Stolice i ostalom građom vezanom za Vatikan i Katoličku Crkvu za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Diplomski rad sastoji se od ukupno 5 poglavlja te zaključka na kraju. Prvo poglavlje nas uvodi u državno - pravni sustav Države Vatikanskog Grada i Svete Stolice. U tom poglavlju je prikazan kratki presjek kroz povijest te je istaknuto zašto se Vatikan kao samostalna i suverena država nalazi unutar teritorija druge države, kao i zašto je njegova površina neznatne veličine u usporedbi s njegovim susjedom. Na rimsku stolicu dolazi novi papa Eugenio Pacelli koji uzima ime papa Pio XII. U drugom poglavlju prikazani su međunarodni odnosi Vatikana s važnim državama, prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Zbog kompleksnosti navedenih odnosa, međunarodni odnosi podijeljeni su u tri potpoglavlja: odnosi s Italijom, Njemačkom te sa Saveznicima. Odnosi s Italijom na čelu s Benitom Mussolinijem, prvenstveno se zasnivaju na rješavanju Rimskog pitanja te na međusobnom suživotu fašista i Svete Stolice. S druge strane, snažne političke spona s Njemačkom pod vodstvom Adolfa Hitlera, uspostavljene su tridesetih godina prošlog stoljeća potpisivanjem konkordata te su u tom potpoglavlju prikazani odnosi Hitlera i Svete Stolice. Zadnje potpoglavlje međunarodnih odnosa s drugim državama, bavi se odnosima Vatikana sa Saveznicima, prvenstveno sa Sjedinjenim Američkim Državama, Velikom Britanijom, Francuskom te SSSR-om. Četvrto potpoglavlje prikazuje temu stradavanja Židova i ostalih „nepodobnih“ skupina od strane fašističkog i nacističkog režima.

3. POČETAK RAZVOJA DIPLOMACIJE

Moderna diplomacija Svete Stolice počinje se razvijati u 16. stoljeću, kada je papa Lav X. počeo mijenjati do tada ustaljenu praksu slanja izaslanika isključivo na Bizantski dvor. Svoje izaslanike, nuncije, papa počinje slati na dvorove diljem Europe, a jedan od važnijih razloga takve izmijene prakse, bio je vezan za odabir biskupa. Naime, nunciji su počeli sudjelovati u imenovanjima biskupa, što je zauzvrat značilo potrebu za trajnom prisutnošću crkvenih izaslanika na dvoru (Miščin, 2006: 33).

Papa Klemet IX. osniva 1701. Papinsku akademiju plemenitih crkvenjaka, što je ujedno i najstarija diplomatska akademija na svijetu. Naziv „plemeniti“ upućuje na to da su se u samim počecima njenog postojanja, na ovoj Akademiji mogle školovati samo osobe plemenitog roda. Akademija svoj naziv mijenja 26. svibnja 1939. godine, kada postaje Papinska crkvena akademija (Miščin, 2006: 106). Na njoj su se školovali mladi svećenici koji su se pripremali za svoju diplomatsku službu te za rad u Rimskoj kuriji. Kako bi se postalo učenikom ove akademije, svećenici su morali obraniti doktorsku disertaciju i položiti komisijski ispit iz područja prethodnih studija. „*U pravilu, glavni su predmeti na studiju: papinska diplomacija (dvije godine), diplomatski stil (dvije godine), povijest papinske diplomacije (dvije godine)*...“ (Miščin, 2006: 107).

Dakle, u temeljima Svete Stolice se nalazi teologija koja bitno određuje način djelovanja njezine diplomacije, kao i njezine prioritete (Miščin, 2006: 35). „*Naime, diplomacija se Svete Stolice često nastoji staviti u kalupe baštinjene od ostalih (svjetovnih) diplomacija, što je svakako pogrešno*“ (Miščin, 2006:35). Također, bitno je da su osobe koje imaju doticaja s diplomacijom Svete Stolice upoznate s određenim teološkim temeljima. „...*bit određenja diplomata i njegova djelokruga rada jest da odnose sa Svetom Stolicom ne prati, nego da na stanovit način i različitim razinama u njima sudjeluje, u mjeri u kojoj to zahtijeva uobičajena diplomatska želja za stvarnim i kontinuiranim razvojem dobrih bilateralnih i multilateralnih odnosa*“ (Miščin, 2006: 36).

Crkva u svom uređenju i odnosima s drugim državama podrazumijeva poštivanje određenih sloboda:

„1. Sloboda i neovisnost Crkve (vjerske zajednice):

a. Naravno pravo: ljudska bića imaju pravo živjeti u društvu u skladu s vjerskim propisima;

b. Božansko pravo: (katkad se rabi i sintagma Božanska uredba): Crkva ima pravo propovijedati Radosnu vijest;

2. *Autonomija i laičnost države;*
3. *Suradnja između Crkve i države poradi dobrobiti ljudske osobe;*
4. *Ljudska osoba kao izvor, vrhunac i cilj svakog društvenog poretka.*“ (Miščin, 2006: 69).

U pravnoj perspektivi;

- „1. *Ona pripada javnome, a ne privatnome pravu, jer iako se odnosi na pojedinca, promatra ga u odnosu prema drugima.*
2. *U svome izrijeku jest i negativna „čovjek slobodan od“, i pozitivna „čovjek slobodan za. To znači da realizacija samog prava započinje na razini države, koja ga treba omogućiti i zaštititi, ali se u punini ostvaruje tek među samim građanima.*
3. *Ona jest apsolutna, jer se ostvaruje „erga omnes“, bilo u odnosu prema državi, bilo u odnosima među građanima, kao posljedica imperativa „neminem laedere“.*
4. *Ona jest ustavno pravo, jer bi trebala biti uključena u prava čovjeka i građanina, tako da ne može biti ograničena ili ukinuta od zakonodavne ili izvršne vlasti, uz zajamčenu mogućnost sudske zaštite.*“ (Miščin, 2006: 70).

3.1. PAPINSKA DRŽAVA I RIMSKO PITANJE

Početak problema za Papinsku Državu nastaje već u 19. stoljeću za vrijeme pape Grgura XVI.² Potaknuti Francuskom revolucijom 1789., u podijeljenoj se Italiji javlja želja za stvaranjem jedinstvene talijanske države koja bi obuhvaćala i teritorij pod kontrolom Papinske Države. Shodno tome, dolazi do stvaranja pokreta „...*Mlada Italija Giuseppea Mazzinija i nacionalni pokret za neovisnost koji je prozvan Risorgimento*“ (Miščin, 2006: 171). U nadi da razbije pokret za neovisnost, papa u pomoć zove austrijske postrojbe, no bez značajnijeg uspjeha.

Narod je polagao velike nade u idućeg papu, Pija IX. koji je „...*slovio za liberala i talijanskog nacionalista*“ (Miščin, 2006: 171). Papa Pio IX. je amnestirao političke zatvorenike te za vrijeme njegovog papinstva dolazi do stvaranja prvog Ustava Papinske Države 14. ožujka 1848. godine (Miščin, 2006:171). Novi papa se zalagao za federalno uređenje Italije, postavio je temelje trgovačke mornarice, uveo plinsku rasvjetu, osnovao Papinsku akademiju znanosti, što je sve ukazivalo da dolazi do stvaranja moderne Papinske Države. Navedeni papa je omogućio i mandat vladi na čelu s Pellegrinom Rossi, kojega talijanski radikali likvidiraju pred kraj 1848. godine. Nakon atentata, dolazi do revolucije u Rimu te se uspostavlja trijumvirat „...*Mazzini – Saffi – Armellini, dok je vojno zapovjedništvo povjereno G. Garibaldiju*“ (Miščin,

² Papa Grgur XVI. obnašao je svoju dužnost od 1831. do 1846. godine.

2006: 171). Zbog svega navedenog, Papa je bio prisiljen evakuirati se iz Rima te se nije mogao vratiti sve do 12. travnja 1850. godine kada su francuske postrojbe ponovno zauzele grad.

Područje Papinske Države se kroz godine značajno smanjivalo zbog utjecaja talijanske revolucije³. Na kraju je teritorij Papinske Države sveden na pokrajinu Lazio, koju su branile francuske postrojbe. Viktor Emanuel II. se u ožujku 1861. proglašava kraljem Italije, dok Rim proglašava glavnim gradom. Takvo stanje zahtijevalo je provođenje postupka pomirenja s Francuskom, da bi naposljetku, 1864. Italija i Francuska potpisale Rujansku konvenciju „...u kojoj se Vlada u Torinu izjasnila da nema teritorijalnih pretenzija nad ostatkom Papinske Države“ (Miščin, 2006, 172). Bez obzira na taj sporazum, Giuseppe Garibaldi 1867. godine ponovno pokušava silom osvojiti Rim, no bez uspjeha.

Tek gotovo četiri godine nakon, Garibaldi uspješno osvaja Rim, iskoristivši situaciju u kojoj je Francuska bila prisiljena povući svoje postrojbe zbog rata s Pruskom. Tijekom bitke za Rim, papa je naredio svojim vojnicima da ne pružaju velik otpor, dok su talijanske vlasti 20. rujna 1870. godine pripojili preostale dijelove Papinske Države talijanskom kraljevstvu. Talijanska vlada predložila je Jamstveni zakon, no papa ga je odbio prihvatiti⁴ i proglasio sebe zatočenikom Vatikana kojeg nije napustio za života. „*Nećemo pristati ni na kakvo pomirenje koje bi poništilo ili umanjilo naša prava koja su Božja i prava Svete Stolice*“ (Jedin, 1981: 85). Tog je datuma stvoreno *Rimsko pitanje* koje će biti riješeno tek u sljedećem stoljeću.

3.2. TEMELJNE VRIJEDNOSTI PRILIKOM DJELOVANJA SVETE STOLICE

Postoje tri temeljne vrijednosti koje se javljaju prilikom djelovanja Svete Stolice, a to su: katolicitet, univerzalni humanizam i neutralnost.

Katolicitet se uz pomoć teologije objedinjuje jednom mišlju, a to je da „...*Crkva u svojim temeljima mora biti univerzalna, tj. otvorena ponuda svima i svakomu*“ (Miščin, 2006: 74). Iz takvih navoda proizlazi kako Crkva pripada svim ljudima na svijetu bez obzira na njihovu kulturu, nacionalni identitet ili etnicitet (Ratzinger, 2003: 291). Krist je svojim apostolima dao zadatak da šire riječ Božju, „*Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga i učeći ih čuvati sve što sam vam zapovijedio!*“ (Mt 28, 19-20). Zadaća Crkve je prvenstveno duhovnog karaktera, a to je naviještati Evanđelje

³ Teritorij Papinske Države prostirao se na više od 17.000 četvornih kilometara na kojemu je živjelo oko 3.120.000 stanovnika (Miščin, 2006: 174).

⁴ Ova odbijenica bila je protest protiv teritorijalnih gubitaka Svete Stolice, a Jamstveni zakon kao takav bio je nepravedan i nije mogao pravilno funkcionirati.

svim narodima i Kristovu poruku učiniti „...*neovisnom od vremena i mjesta njezina nastanka*“ (Miščin, 2006: 74).

Uz katolicitet se nadovezuje i univerzalni humanizam koji jednostavno možemo prenijeti kao briga za čovjeka. Isus Krist se dolaskom na svijet ujedinio s čovjekom, a čovjek je postao uz Krista centar Crkve. Krist simbolizira sve one dobre osobine kao što su dobrotu, čovječnost i ljudskost kojima svaki čovjek treba težiti da postane bolji. Razlog Kristova dolaska je upravo čovjek kojemu je posvetio čitav svoj život što je zapravo i poanta univerzalnog humanizma – briga i služenje čovjeku. U teološkom pogledu na čovjeka se gleda kao na bitnu odrednicu jer je postavljen „...*Bogu u neposrednu blizinu: prvo je stvoren na sliku Božju, a zatim je u Kristu potvrđena osobita veza čovjeka s Bogom*“ (Miščin, 2006: 79). Imajući navedeno u vidu, čovjek nikada ne smije biti doveden u stanje pokornosti zbog državnog, ekonomskog ili društvenog stanja, već on treba biti taj koji je nadmoćan. Stoga, Crkva konstantno treba o tome voditi brigu i promicati humaniji način života obzirom je to odrednica svetosti u današnjem društvu.

Nadalje, Crkva nema interese na međunarodnoj gospodarskoj sceni niti se bavi političkim pitanjima svijeta, već je njezin isključivi zadatak fokusirati se na zaštitu čovjekova dostojanstva te na nepovredivost njegovih prava i moralnog integriteta. Iz navedenog je već vidljivo da se radi o jednoj vrsti diplomacije koju Crkva vodi s mišlju služenja čovjeku, što je pogotovo vidljivo za vrijeme Drugog svjetskog rata kada se ljudsko dostojanstvo nalazi u okovima ljudske nadmoći koja se okrenula protiv slabih i marginaliziranih skupina u društvu. (Miščin, 2006: 86).

Temelje crkvene neutralnosti kakvu danas poznajemo vidimo u Lateranskim ugovorima iz 1929. Za Crkvu je tada krenulo novo razdoblje u kojem je „...*ponovila temelje svojega samorazumijevanja ugrađujući ih u bilateralne sporazume koji joj danas jamče opstojnost*“ (Miščin, 2006: 89). Takvim postupanjem se ogradila od insinucija o priklanjanju zaraćenim stranama i postavila *credo* neutralnosti koji zadržava do danas.

„*Sveta Stolica ne želi i neće uzimati udjela u bilo kakvim vremenitim rivalstvima između drugih država niti u međunarodnim konferencijama koje bi se njima bavile, osim u slučaju kada te strane zajednički pozovu Svetu Stolicu na mirotvornu misiju koja pridržava pravo odjelotvorenja svoje moralne i duhovne moći*“ (Lateranski ugovori, čl. 24).

Opisana neutralnost ni na koji način ne znači indiferenciju Svete Stolice na svjetska zbivanja, pogotovo za vrijeme Drugog svjetskog rata, već Sveta Stolica jasno daje do znanja

kada su narušene temeljne vrijednosti koje ona zastupa, ali prilikom iznošenja stavova zadržava neutralan stav u smislu pozicioniranja u odnosu na zaraćene strane.

3.3. SOCIJALNE VRIJENDOSTI PRILIKOM DJELOVANJA SVETE STOLICE

Kada je riječ o socijalnom aspektu djelovanja Svete Stolice, postoje tri glavna načela kojima se ista vodi, a to su: solidarnost, supsidijarnost i opće zajedničko dobro. Solidarnost se odnosi na pravo društva prema pojedincu i međusobnu povezanost ljudi gdje „...*pojedinač ima odgovornost za situaciju drugog čovjeka*“, što znači da su solidarnost i odgovornost za sudbinu drugih povezani. (Miščin, 2006: 148). Početke solidarnosti vidimo u misli da su svi ljudi rođeni jednaki i da smo svi ljudi plod Božje volje i Božjeg stvaranja. U nastavku radu će biti prikazano kako su mnogi ljudi zaboravili na solidarnost, pogotovo za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Supsidijarnost pomaže u reguliranju odnosa između država i nižih upravljačkih jedinica i zajednica. Omogućava da čovjek zadrži svoje dostojanstvo koje mu država ni na jedan način ne može oduzeti ili narušiti. Načelom supsidijarnosti definiraju se prava pojedinca prema državi, dok je Crkva uvijek bila na strani slabijih i marginaliziranih društvenih skupina.

Načelo općeg ili zajedničkog dobra veže se uz Crkvu od njenih samih početaka. Prema tom bi načelu pojedinac trebao misliti na interes zajednice, a ne na svoje pojedinačne interese. Kroz vrijeme je ovo načelo izgubilo na važnosti te se nažalost ustalila praksa da ljudi postupaju suprotno od postupanja kakvo zagovara ovo načelo. Naime, u očima javnosti rade za opće dobro, no isključivo kada je u interesu njihova osobna dobit.

4. RAZLIKA IZMEĐU SVETE STOLICE I DRŽAVE VATIKANSKOG GRADA

U širem smislu, termin Sveta Stolica podrazumijeva papu i Rimsku Kuriju koja mu pomaže u vođenju Katoličke Crkve. Ako definiciju gledamo u užem smislu, Sveta Stolica označava vrhovni autoritet Pape koji „sjedi“ na Petrovoj stolici kao njegov nasljednik. „*U bazilici Sv. Petra u Vatikanu glavni oltar kojega natkriljuje slavni Berninijev baldahin nalazi se točno iznad Petrova groba. Odmah iza baldahina nalazi se “Katedra“ ili „Stolica“* (Miščin, 2006: 166).

Država Vatikanskog Grada označava 44 hektara zemlje koja čine državu te su simbol svjetovne vlasti. Označava teritorij na kojem živi papa te ju često mnogi smatraju pomoćnom konstrukcijom Svete Stolice. Kada govorimo o međunarodnom pravu, zanimljivo je istaknuti da su Sveta Stolica i Država Vatikanskog Grada zasebni subjekti, no Sveta Stolica i Država Vatikanskog Grada nisu ravnopravne, „...*odnosno da je suverenitet Države Vatikanskog Grada*

znatno ograničen činjenicom da je ona posve naslonjena na Svetu Stolicu koja u međunarodnim odnosima zastupa njezine interese“ (Miščin, 2006: 167). To dokazuje i činjenica da je Republika Hrvatska sklopila ugovor sa Svetom Stolicom, a ne s Državom Vatikanskog Grada.

Izvršna vlast Države Vatikanskog Grada nije Rimska kurija, već Governorato, što bi u smislu ovlasti i funkcija mogli prevest kao gradsko poglavarstvo. Budžet Governorata varira između 130 i 150 milijuna dolara, te kao svaka druga gradska vlast, ubire najamnine. Dvije najvažnije institucije kojima upravlja Governorato su Vatikanski muzej koji godišnje posjeti preko 2 milijuna ljudi te poštanski ured koji „...proslijedi oko 20 milijuna pošiljki i oko 15 milijuna ulaznih i izlaznih poziva godišnje u fiksnoj telefoniji“ (Miščin, 2006: 204). Država Vatikanskog Grada je država bez vojne moći koja ima zanemariv gospodarski potencijal i interes pa je današnji geostrateški značaj Vatikana potpuno zanemariv s obzirom da se vatikanska država nalazi unutar Italije (Miščin, 2006: 33).

Državno uređenje Države Vatikanskog Grada ne može se usporediti s ostalim suverenim državama svijeta. Temeljna odrednica uređenja država jesu ljudski zakoni, dok kod Svete Stolice imamo ono što nadilazi ljudske zakone, a to je Božja volja. Država Vatikanskog Grada je uređena kao apsolutna monarhija, na čelu s Petrovim nasljednikom, svetim ocem odnosno papom, no postavlja se pitanje u čemu se onda sastoji razlika u odnosu na klasično uređenje apsolutne monarhije? Apsolutne monarhije imaju na čelu jednog monarha, koji ima apsolutnu vlast nad izvršnom zakonodavnom i sudskom vlasti, pa kako je moguće da je Država Vatikanskog Grada ipak apsolutna monarhija? Sve se svodi na jedan kriterij, a to je provođenje Božje volje. Iz toga izvodimo kako se crkvena vlast ne oslanja na pojam moći, već na apostolsko nasljeđe, službu biskupa svijetu i očuvanje povezanosti s Isusom Kristom.

4.1. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA SVETE STOLICE

Organizacija Svete Stolice kao takve, često se tijekom povijesti mijenjala i to ponajviše zbog crkvenih koncila te utjecaja različitih papa, njihovih odluka i stavova vezano za međunarodne odnose i diplomaciju. Upravo će navedeno i biti tema rasprave u ovom poglavlju kroz koje će se sagledati činjenice te povezati događaji kako bi se najbolje opisala politika Svete Stolice za vrijeme Drugog svjetskog rata. Naravno, politika Svete Stolice za vrijeme rata, uvelike se oslanjala i na događaje te odluke koje su donesene između dva rata. Kako bi razumjeli način djelovanja crkve, prvo je potrebno razlučiti koja tijela sudjeluju u radu iste.

Obzirom da postoje mnoga tijela koja čine njezine sastavnice, fokus je za potrebe ovog rada usmjeren na dva najvažnija: Kurija i Državno tajništvo.

Sveta Stolica svoju vanjsku politiku nije mogla voditi bez svojih diplomatskih predstavništava. Riječ je o apostolskim nuncijima, internuncijima i apostolskim delegatima. Diplomatski status pripada nuncijima i internuncijima te izvanrednim izaslanicima „...*dok ga delegati nemaju*“ (Jedin i Repgen, 2019:21). Zanimljivo je istaknuti kako je Sveta Stolica iz godine u godinu ulagala u svoja diplomatska predstavništva te širila svoj utjecaj diljem svijeta. O tome govori podatak kako su 1916. godine postojala 4 aktivna predstavništva Svete Stolice u drugim državama, a 1968. godine već njih 61 (Jedin i Repgen, 2019:21). Isto tako, Sveta Stolica prima diplomatske izaslanike drugih država kojima su zajamčena njihova međunarodna diplomatska prava. Tu govorimo o veleposlanicima, izaslanicima i opunomoćenim ministrima drugih država. Sveta Stolica prisutna je i u međunarodnim organizacijama gdje održava predstavništva putem svojih promatrača. Neke od tih organizacija su: Ujedinjeni narodi, Međunarodni ured za atomsku energiju, Organizacija Ujedinjenih naroda za odgoj, znanost i kulturu (UNESCO), Vijeće Europe itd.

4.2. RIMSKA KURIJA

Rimska kurija, na lat. “Curia Romana“ središnje je tijelo koje ima vrhovnu moć te djeluje u papino ime. Rimsku kuriju⁵ najbolje možemo opisati kao papinu administrativnu službu koja mu pomaže pri upravljanju Svetom Stolicom. Približni je ekvivalent vladama svijeta, što znači da su papa i Rimska kurija glavne sastavnice Svete stolice kada je riječ o međunarodnom djelovanju. Kurija se sastoji od tridesetak dikasterija⁶ koje u rječniku međunarodnog prava opisujemo kao ministarstva. Rimska kurija kao takva, djeluje poprilično horizontalno jer dikasteriji rade kao posebne jedinice koje samostalno izvještavaju papu.

Od službenog osnutka u 11. stoljeću, Kurija je doživjela brojne promjene, od kojih su svakako najznačajnije one za vremena pape Siksta V. kada dolazi do uspostave kardinalskih kongregacija te kada je papa Pio X 1908. godine osnovao tribunale Kurije. Evidentno je kako je riječ o kompleksnoj organizaciji u kojoj postoji jasno određena hijerarhija. Na vrhu se nalazi papa, a nakon pape dolaze njegovi savjetnici i suradnici – kardinali, biskupi, monsinjori pa sve do župnika i kapelana. Što se tiče diplomatskih odnosa i međunarodnih organizacija, Sveta Stolica putem svojim izabranih dužnosnika koji su članovi biskupskog zbora, vodi glavnu riječ.

⁵ Riječ kurija dolazi iz latinskog jezika, a označava zgradu u kojoj je zasjedao rimski Senat.

⁶ Riječ dikasterij dolazi iz grčkog jezika, a označava atenski sud tj. sudište koji je činio 501 sudac, najmanje 30 godina starosti, a koji su bili birani ždrijebom.

Danas se postojanje i djelovanje Rimske kurije temelji na dokumentu pape Ivana Pavla II. iz 1987. godine pod nazivom *Pastor bonus* ili apostolskim Ustavom.

4.3. DRŽAVNO TAJNIŠTVO

Državno tajništvo pri Svetoj Stolicu se laički najbliže opisuje kao ekvivalent ministarstvu vanjskih poslova ostalih država. U samim počecima je Državno tajništvo bilo ured Apostolske kancelarije koja je bila zadužena za tajne dokumente Svete Stolice. Osobe koje su radile u uredu nazivali su tajnicima. Državno tajništvo kao zaseban organ počinje djelovati tek od 15. stoljeća i to pod nazivom Apostolsko tajništvo. Nakon što je papa Lav X. otvorio apostolske nuncije, Apostolsko tajništvo počinje s poslovima iz „...*djelokruga standardnog ministarstva vanjskih poslova*“ (Miščin, 2006: 187). Kako je vrijeme odmicalo, tako se ustalila praksa da se na čelu Državnog tajništva postavi kardinal s diplomatskim darom.

Državno tajništvo se sastoji od dva dijela: Odjela za opće poslove (Prvi odjel) i Odjela za odnose s državama (Drugi odjel). Šef odjela za opće poslove je osoba koja se brine za svakodnevno funkcioniranje Crkve i on je jedina osoba koja može bez najave vidjeti papu. Odjel za opće poslove bavi se papinom dnevnom službom te koordinira rad ostalih dikasterija Kurije. Odgovoran je za rad „...*tiskovnog ureda Svete Stolice, Općeg statističkog ureda Svete Stolice, Radio Vatikana, Vatikanske televizije i nekih drugih institucija*“ (Miščin 2006: 189). Od 17. stoljeća, ovaj organ usmjerava i prati rad ostalih institucija Kurije, stoga, možemo reći kako je Državno tajništvo prvi izvršni organ Svete Stolice, a da je državni tajnik ekvivalent današnjem premijeru vlade.

Mnogi opisuju Državno tajništvo kao srce Rimske kurije čija je misija bilateralna i multilateralna, kao i rješavanje tekućih pitanja unutar Crkve. Ako se uđe dublje u materiju, evidentno je kako se Sveta Stolica brine za svoju Crkvu diljem svijeta te kako ona i nema klasičnu potrebu za rješavanjem unutrašnjih poslova – ta je nadležnost prenesena na Državu Vatikanskog Grada. Državi tajnik se uz prefekta Kongregacije smatra najbližim papinim suradnikom za nauk vjere (Miščin, 2006: 187).

Kongregacije su također vrh papinske administracije koje imaju velik utjecaj na „...*unutrašnji život i na izvanjsko lice Svete Stolice*“ (Miščin, 2006: 190). Kongregacije su organizirane tematski, a neke od najvažnijih su: Kongregacija za nauk vjere, Kongregacija za biskupe, Kongregacija za katolički odgoj te Kongregacija za kler.

4.4. USTROJ DIPLOMACIJE SVETE STOLICE

Gotovo svi diplomati Svete Stolice su u prvom redu karijerni diplomati koji su se tijekom svog školovanja fokusirali upravo na međunarodne odnose. Odličan primjer za navedeno je i papa Pio XII. Tijekom svog rada, nunciji su dužni izvještavati Svetu Stolicu o trenutnim događanjima u lokalnoj zajednici i državi primateljici te se trebaju aktivno uključiti u život lokalnog stanovništva gdje se nalaze. Nunciji služe kao papinski diplomati sa zadaćom da štite rad lokalnih biskupija od mogućih „...napada državnih vlasti na neovisnost djelovanja Crkve“ (Miščin, 2006: 100). Papinski nuncij se prvenstveno šalje crkvenim zajednicama, a tek onda svjetovnim vlastima. Prvi zadatak je jačanje veza između lokalne Crkve i Svete Stolice, a drugi zadatak je jačanje veza između zemlje primateljice i Svete Stolice.

S time u vezi, postoje različite funkcije u Crkvenoj službi i to kako slijedi:

1. *Apostolski delegat: kao takav nema diplomatski status, ali predstavlja direktnu vezu između pape i Crkve jedne nacije. Za vrijeme Drugog svjetskog rata tu dužnost obnašao je opat Ramira Marcone.*
2. *1. Izaslanici koji se šalju kada postoji diplomatski odnos s državom primateljicom te oni sami uživaju diplomatski status akreditiran pri šefu države i/ili Ministarstvu vanjskih poslova:*
 - a) *Nuncij – u diplomatskim terminima, ekvivalent mu je veleposlanik koji je prema Bečkoj konvenciji akreditiran kod šefa države. „Čl. 16,3. Bečke konvencije potvrdio je praksu da izaslanici Svete Stolice obavljaju službu dekana ili doajena diplomatskog zbora, neovisno o vremenu njihove akreditacije, ako tu praksu prihvaća država u kojoj su akreditirani“ (Miščin, 2006: 97);*
 - b) *Internuncij – u diplomatskim terminima ekvivalent mu je ministar;*
 - c) *Opravnik poslova s vjerodajnicama – voditelj izaslanstva, no u današnjoj praksi je vrlo rijedak slučaj;*
 - d) *Namjesnik – obnašatelj dužnosti opravnika poslova s vjerodajnicama kada je on spriječen;*
 - e) *Privremeni opravnik poslova – obnašatelj dužnosti opravnika poslova s vjerodajnicama kada je on spriječen.*
2. *2. Izaslanici koji se šalju kada ne postoji diplomatski odnos s državom primateljicom, ali postoji politički odnos s Vladom. Nazivamo ih apostolskim delegatima ili izaslanicima pri Vladi.*

3. *Izaslanici na multilateralnoj razini s diplomatskim statusom. Postoje delegati koji uživaju pravo glasa te promatrači koji ne uživaju pravo glasa.*
4. *Izaslanici na svečanim slavljenjima i skupštinama. To su najčešće kardinali koji mogu biti u funkciji: a) izaslanik pobočnik koji direktno predstavlja papin interes te b) izvanredni poslanik koji ima određenu zadaću koju mora izvršiti*

„(Miščin, 2006: 97 i 98)“.

U skladu s Bečkom konvencijom, zemlja se primateljica nunciju obvezuje poštivati sva diplomatska prava i privilegije, kao što su ekstrateritorijalnost, nepovredivost pošte i izuzeće od građanskih i kaznenih sankcija zemlje primateljice (Berković, 1997: 298). Ono što je specifično za Svetu Stolicu jest to što ne postoje tijela koja bi bila zadužena za vojna, gospodarska, trgovinska i porezna pitanja, a kako je to slučaj u drugim državama.

5. SVETA STOLICA ZA VRIJEME I NAKON PRVOG SVJETSKOG RATA

Veliki rat tj. Prvi svjetski rat kao do tada najveći oružani sukob u povijesti započeo je u srpnju 1914. godine te se početkom rujna proširio na cijelu Europu. Prema podacima, gotovo dvije trećine tadašnjeg katoličkog stanovništva bilo je zahvaćeno ratom, „...124 milijuna na strani Antante, 54 milijuna na strani sila Osovine“ (Jedin i Repgen, 2019:37). Početkom Prvog svjetskog rata, u Rimu dolazi do otvaranja brojnih pitanja, poglavito onih koja su vezana uz položaj Katoličke Crkve. Ako dođe do ratnog stanja u Italiji, kako će i na koji način papa upravljati? Što će se dogoditi ako Italija uđe u rat i isti izgubi? Kao mogući odgovor se nametala činjenica da bi zasigurno došlo do velike revolucije lijevog spektra, a ukoliko dođe do poraza Austro-Ugarske, doći će i kraj vladavini posljednje velike katoličke monarhije. Sveta Stolica je htjela da Kraljevina Italija bude neutralna, za što su se zalagali i talijanski konzervativci.

Tadašnje ratno stanje utjecalo je i na izbor novog pape čije je papinstvo trajalo na konklavama⁷ „od 31. kolovoza do 3. rujna 1914.“ (Jedin i Repgen, 2019:24). Na konklavama je sudjelovalo ukupno 60 kardinala od njih 65. Poštivala su se i posebna pravila koja su omogućavala propusnice kardinalima koji su se nalazili u ratom zahvaćenom području, kako

⁷ Za konklave postoje dva elementa prema unutra i prema van. Element prema unutra govori o načelu božanskog prava, kako je vlast Petru dodijeljena direktno od Krista, stoga se autoritet pape temelji na Božjoj odluci *Ius Divinum*. Element prema van sastoji se od neovisnosti kardinalskog zbora od vanjskih događaja i političkih elita koje bi mogle utjecati na donošenje odluka. Evidentno je kako ljudski faktor sudjeluje u donošenju odluka na temelju različitih kriterija. Oni mogu biti teritorijalni, nacionalni, liberalni, konzervativni, starosni, duhovni, političko-diplomatski i slično. Primjer nacionalnog kriterija bio bi da papa treba biti Talijan, a ne neke druge nacionalnosti. Primjer političko-diplomatskog kriterija vidljiv je u periodu Drugog svjetskog rata, „...Ozbiljna su vremena! Trebamo papu diplomata koji će Crkvu znati sačuvati od pritiska velikih svjetovnih sila!“ (Miščin, 2006: 119).

bi otišli na konklavu, a talijanska je država jamčila slobodu održanih izbora. Nakon ukupno tri kruga, kardinal Giacomo Paolo Battista della Chiesa izabran je za novog papu i uzima ime Benedikt XV. (Jedin i Reppen, 2019:24).

Od prvog dana svoje službe odlučuje se za čvrstu neutralnost te poziva zaraćene strane na mir što je bio nimalo lak zadatak kojeg je javnosti obznanio u siječnju 1915. godine tijekom svog govora. Taj je govor specifičan jer su u njemu vidljivi temelji neutralne i pomirbene vatikanske politike koja će se provoditi i kasnije tijekom Drugog svjetskog rata. U tom govoru, papa Benedikt XV. sebe smatra „*summus interpretes el vindex legis aeternae*“, tumačem i braniteljem vječnih zakona (Jedin i Reppen, 2019:38). U govoru govori dosta apstraktno, osuđuje povrede ljudskih prava, pri tom ne spominjući specifične događaje kao npr.: invaziju njemačkih snaga u Belgiju ili pak rusko zauzimanje Galicije. Smatra kako se Sveta Stolica ne treba miješati u konflikte između zaraćenih strana jer to ne bi bilo ni prikladno ni korisno, već treba ostati neutralna (Jedin i Reppen, 2019:38). Vidljivo je da takvim postupanjem papa stavlja poveznicu s Kristom koji je umro za sve ljude na ovom svijetu, a papa kao Kristov namjesnik ne može dijeliti svoju djecu. Strašno je to što se njegova djeca međusobno bore, no ako bi favorizirao jedno dijete, drugo bi bilo zapostavljeno i još bi više ugrozio crkveno jedinstvo te uništio sponu vjere koja nas sve veže bez obzira na nacionalnost. Također se postavlja pitanje kako bi papa moralno i politički opravdao svoje opredjeljenje?

Na taj način je pitanje ispravne i istinite borbe u ratu ostavljeno pojedincima koji su se najčešće vodili politikama svojih država koja je uključivala stavove poput toga da je potrebno obraniti državu od agresora, da je netko drugi prvi započeo, da je netko drugi uništio i spalio sela i gradova, a da niti jedan pravi katolik to ne bi mogao učiniti pa da, stoga, on nije pravi katolik, da ne shvaća Riječ Božju i ratuje protiv svoje braće.

Važno je napomenuti zanimljivu činjenicu, a to je da za Svetu Stolicu nisu postojale nikakve pravne posljedice u slučaju rata u Italiji. Za vrijeme rata, Kurija je i dalje mogla obavljati svoje poslove te je bila slobodna nastaviti graditi diplomatske odnose s državama svijeta. Do uspostave diplomatskih odnosa s Velikom Britanijom i Nizozemskom dolazi 1915. godine. U isto to vrijeme, diplomatski odnosi između Svete Stolice i Francuske nisu postojali (Jedin i Reppen, 2019:42). Na početku rata ukupno je bilo 14 stalnih predstavništava pri Svetoj Stolici, dok je na kraju rata bilo njih 17.

Nakon ulaska Italije u rat 1915., Sveta Stolica je konstantno pokušavala dovesti zaraćene strane do primirja ili barem za zajednički pregovarački stol, no bezuspješno. Zaraćene

strane bile su ispunjene mržnjom i željom za osvetom. Jedna svijetla točka je bila diplomatska akcija Svete Stolice 1917. godine, kada je novoizabrani münchenski nuncij, Eugenio Pacelli dobio naredbe za provođenje politike Svete Stolice u Berlinu. Iste te godine, 26. lipnja, dolazi do sastanka Eugenija Pacellia s njemačkim kancelarom Bethmannom Hollwegom i državnim tajnikom Zimmermannom. Na sastanku su raspravljani uvjeti mira, a ponajviše je raspravljano o situaciji u Belgiji. Izrađeni su i posebni memorandumi od ukupno sedam točaka „...od kojih prve četiri opisuju konkretna materijalna jamstva...“, ⁸ „...dok tri posljednje točke nabrajaju točke dnevnog reda za mirovnu konferenciju⁹“ (Jedin i Repgen, 2019:44).

Sveta Stolica humanitarno je pomagala potrebite za vrijeme Prvog svjetskog rata i to ponajviše tako što je sudjelovala kao medijator prilikom razmjene ratnih zarobljenika te prikupljala novčana sredstva za pomoć siromašnima. Sveta Stolica zaslužna je i za ponovnu uspostavu poštanskih usluga „...između okupiranih i neokupiranih slobodnih dijelova država...“, te stvaranju institucija vezanih za pastoralnu i karitativnu skrb (Jedin i Repgen, 2019:41). Važno je napomenuti i kako je Sveta Stolica pomoću navedenih institucija provodila i potragu za nestalim osobama za vrijeme rata, pa podaci o 800.000 obrađenih zahtjeva za pronalaskom nestalih osoba samo u Njemačkoj svjedoče o važnosti tih institucija.

5.1. ODNOSI SVETE STOLICE I RUSIJE

Položaj katolika za vrijeme vladavine Njegova Veličanstva cara Nikolaja II. bio je nezavidan. Katolici su dugi niz godina bili ostavljeni po strani, a mišljenje i stajalište katolika pa tako i Svete Stolice u to vrijeme glasilo je: „...*Ruska revolucija je najbolji način, „dao Bog“, da katolici napokon uznapreduju u spašavanju izgubljenih ruskih duša*“ (Lecomte, 2010:11). U Rusiji dolazi do poznate Februarske revolucije 1917. godine, koju katolici prihvaćaju široke ruke. Čak tadašnji kardinal Svete Stolice Gasparri, šalje brzojav ruskom ministru vanjskih poslova Pavelu Miljukovu u kojem izražava potporu i divljenje revoluciji koja je imala tako malo žrtava, te govori kako se odnos Rusije i Svete Stolice može samo nadograđivati. Važno je napomenuti kako je Rusija u 19. stoljeću integrirala približno 6 milijuna katolika iz Poljske, Litve, Ukrajine i Bjelorusije (Lecomte, 2010:11).

⁸ Radi se o pitanjima slobode mora, posebnih ograničenja kada je riječ o naoružanju, pozicija međunarodnog suda, „...njemačko povlačenje iz Francuske, ponovno uspostavljanje potpune političke, vojne i privredne neovisnosti Belgije u odnosu na Njemačku, Englesku i Francusku, te englesko vraćanje kolonija Njemačkoj“ (Jedin i Repgen, 2019:44).

⁹ „...privredna pitanja, austrijsko-talijanska i njemačko-francuska granica, Poljska, Srbija, Rumunjska i Crna Gora“ (Jedin i Repgen, 2019:44).

Papa je svoje informacije redovito dobivao od dva nuncija, jednog iz Poljske msgr. Achillea Rattia te drugog iz Njemačke, msgr. Eugenia Pacellia.¹⁰ Tadašnji papa Benedikt XV. ponudio je utočište carskoj obitelji, ali odgovor iz Rusije nikada nije stigao. Tek se kasnije saznalo da su boljševici brutalno ubili članove carske obitelji zajedno s Njegovim Veličanstvom Nikolajem II. Nered koji se odvijao u Rusiji, za mnoge je bio neočekivana situacija, ali papa Benedikt XV. imao je u planu ponovno vratiti Svetu Stolicu na međunarodnu diplomatsku pozornicu. Važno je spomenuti i Londonske ugovore u kojima Italija 1915. godine pristaje ući u rat na stranu Antante, ali u tajnosti tražeći „isključivanje Svete Stolice iz budućih pregovora o miru“ (Lecomte, 2010:15).

5.2. EUGENIO PACELLI

Eugenio Pacelli rođen je 2. ožujka 1876. godine, na samo dva koraka od Trga sv. Petra. S 18 godine odlučuje otići u sjemenište, a svoju karijeru podredio je Bogu i pravu. Eugenio Pacelli svoju diplomatsku karijeru započinje u Državnom tajništvu pod papom Lavom XIII., zatim napreduje do tajnika Kongregacije za izvanredne crkvene poslove pod Pijom X. Papa Benedikt XV. ga zatim kao diplomata šalje austrijskom i njemačkom caru kako bi pokušao urazumiti vladare i zaustaviti rat. Nakon toga, dobiva namještenje u Münchenu 1917. godine, a potom i u Berlinu od 1925. godine (Blet, 2004: 10). Pacelli je proveo 12 godina u Njemačkoj, gdje je živio i radio. Govorio je njemački i volio njemačku kulturu. U početku je Hitlera smatrao odbojnom osobom, no ipak ga je držao za čovjeka koji vidi budućnost u dogovoru s Crkvom i koji ipak mora misliti na interes svojih 23 milijuna vjernika (Lecomte, 2010: 73).

Za vrijeme pape Pija XI., Eugenio Pacelli aktivno je vodio politiku da zaštiti Austriju od pripajanja Njemačkoj, no uzalud. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Pacelli je imao stav kako treba biti čvrst prema Trećem Reichu, ali da se ne smiju u potpunosti prekinuti odnosi. U službi pape radi kao odvjetnik i stručnjak za kanonsko pravo. Nakon nuncijata u Münchenu, pa u Berlinu, Pacelli je radio na „*još tri konkordata: s Bavarskom (1924. god.), s Pruskom (1929. god.) i s Badenom (1932. god.)*“ (Lecomte, 2010: 73). Isto tako, sudjeluje i u stvaranju Lateranskih ugovora te u stvaranju konkordata s Reichom i Adolfom Hitlerom.

5.3. IZBOR NOVOG PAPE

Desetogodišnjica potpisivanja Lateranskih ugovora obilježavala se 11. veljače 1939. godine, što je papa Pio XI. želio iskoristiti kako bi ukazao na sva kršenja ugovora od strane fašističkog režima. Papa piše govor kojim je imao namjeru još jednom osuditi ponašanje

¹⁰ Msgr. Achille Ratti postao je papa Pio XI., a msgr. Eugenio Pacelli papa Pio XII.

fašista, ali naglo umire „u noći između 9. i 10. veljače 1939.“ (Lecomte, 2010: 65). S time u vezi su se razvile mnogobrojne teorije o tome kako je i na koji način papa preminuo. Jedna od teorija je bila da se papa prehladio te se nije liječio, a smrt je nastupila kao posljedica, dok je druga teorija bila kako je 81-godišnji papa umro od srčanog udara, no treća teorija je pak ukazivala na to kako je sve to orkestrirao Mussolini koji je naredio dr. Petacci, službenom vatikanskom liječniku i ocu svoje ljubavnice da papi ubrizga fatalnu injekciju.

Eugenio Pacelli je izabran za novog Papu u trećem krugu glasovanja 2. ožujka 1939. godine. Većina država bila je zadovoljna izborom novog pape, no to zadovoljstvo nisu dijelili u Njemačkoj. Njemački je tisak otvoreno pisao protiv Pape jer se on protivio Hitlerovu nacionalsocijalizmu. Naime, samo Njemačka nije poslala svog predstavnika prilikom ustoličenja novog pape, čak štoviše, zahvaljujući jakoj nacističkoj stranci, „...*stranačka propaganda predstavlja Crkvu kao neprijatelja germanske nacije*“ (Blet, 2004: 72).

6. VATIKAN NA POČETKU DRUGOG SVJETSKOG RATA I ODNOSI S GLAVNIM AKTERIMA

Napori oko uspostavljanja mira bili su uzaludni jer otkako je Njemačka pala pod vlast Adolfa Hitlera, izgledi za novi veliki rat u Europi i svijetu postajali su sve izgledniji. Dolazi do ponovnog njemačkog naoružanja, remilitarizacije Porajnja te pripajanja Austrije Njemačkoj, a sve to pod budnim okom Velike Britanije i Francuske koje u tom trenutku nisu intervenirale.

Čak je i prije svog ustoličenja novi papa stupio u kontakt s četiri glavna crkvena službenika u Njemačkoj te im najavio kako će se osobno angažirati oko uspostavljanja odnosa s Reichom. Pio XII. je sve do samog kraja vjerovao kako rat može spriječiti mirnim i diplomatskim putem, te je čak i pokušao organizirati mirnu konferenciju pet upletenih vlada, no bezuspješno. Francuska je bila suzdržana prema papinu prijedlogu, ali je naglasila kako to nije odbijanje, nego da papa „sačuva“ svoj autoritet i uporabi ga kad će biti najvažnije. Velika Britanija je također bila suzdržana. Italija se slagala sa Svetom Stolicom, no „*Po Duceovim riječima, papin bi korak morao naići na odobravanje civiliziranog svijeta*“ (Blet, 2004:15).

Njemačka vojska 15. ožujka 1939. godine ulazi u Prag, te prisiljava i Litvu da prepusti svoj grad Memel. Tek nakon okupacije Praga dolazi do snažnije reakcije saveznika i to posebno od Velike Britanije. Od tog trenutka, Velika Britanija se obvezala kako će se protiv Trećeg Reicha boriti i oružjem ukoliko je potrebno, odnosno ako se Reich ne zaustavi. Tu se ponajviše misli na moguću okupaciju Poljske. Velikoj Britaniji se pridružuje i Francuska koja je objavila

kako si „*Francuska i Poljska međusobno jamče neposrednu i izravnu potporu protiv svake izravne ili neizravne prijetnje koja bi štetila njihovim životnim interesima*“ (Blet, 2004: 13).

Prilično umirujući odgovor je stigao iz Njemačke kada je tamošnji vođa Adolf Hitler napisao kako Njemačka nema nikakve namjere sama započeti rat. Papa Pio XII. proveo je jedno desetljeće u Njemačkoj i znao je kako ovu situaciju ne treba shvatiti olako. Svima je bilo poznato kako se 22. svibnja 1939. stvara Čelični pakt između Njemačke i Italije što nije bilo bez razloga. Pio XII. bio je uvjeren kako se Italija ne želi upustiti u rat, no da postoji velika opasnost da ona u isti bude uvučena (Lacomte, 2010: 77). Papa nije odustajao od deeskalacije situacije te je stoga radijskom porukom u kolovozu još jednom uputio poziv za mir. „*Tako nam krvi Kristove, još ima vremena! Ništa nije izgubljeno, mir još može opstati. Ratom se može sve izgubiti!*“ (Lecomte, 2010: 77).

Predsjednik SAD-a Franklin Delano Roosevelt također šalje poruku Hitleru i Mussoliniju i to da odmah prestanu s daljnjom agresijom te da se obvežu kako u narednih 10 godina neće napasti druge države. Roosevelt je zamolio i papu Pija XII. da ga podrži u ovoj poruci i da intervenira kod Hitlera i Mussolinija, no papa ga je morao na jedan način odbiti. Sveta Stolica nije Hitleru uputila protestnu notu, no jest Mussoliniju, ali bez mnogo nade za uspjeh. Hitler je ubrzo nakon „*napao Poljsku, raskinuo englesko-njemački pomorski sporazum i ismijao poruku predsjednika Sjedinjenih Država*“ (Blet, 2004: 14).

Ministri vanjskih poslova Njemačke i Italije, Joachim von Ribbentrop i grof Galeazzo Ciano 22. svibnja 1939. godine potpisuju Čelični pakt kojim dvije države postaju saveznici i obvezuju se uključiti u oružani sukob ukoliko ga bude (Blet, 2004: 18). U to je vrijeme Sveta Stolica imala viziju kako bi bilo dobro sprijateljiti Francusku i Italiju te na taj način osigurati mir obzirom se Mussolini činio lakšim za pregovore od Hitlera. Saveznici su sve do travnja 1940. godine gajili nade kako se Italiju može spriječiti da pristupi ratu na strani Njemačke. Primjer toga jest i interakcija između posebnog izaslanika SAD-a Taylora¹¹ i francuskog veleposlanika Francois-Ponceta. Poncet je izjavio kako je francuska vlada spremna pregovarati s Talijanima te kako ne postoji niti jedan neriješiv problem (Ickx, 2023: 90).

Velik broj stranih dužnosnika i veleposlanika primljen je u Vatikan 24. kolovoza 1939. godine. Predstavnici Engleske, Francuske i Poljske tražili su od pape da osudi nadolazeću

¹¹ Taylor je bio bivši predsjednik i generalni direktor US Steel Corporationa. Nakon dolaska u Rim, smjestio se na periferiji, a mladi američki svećenik Joseph P. Hurley dodijeljen mu je kao časnik za vezu. U to vrijeme, bio je presedan da jedan Amerikanac ima tako važnu i službenu ulogu.

agresiju, dok talijanski veleposlanik obavještava Svetu Stolicu kako Italija više nema sredstava u posredovanju, pogotovo nakon sklopljenog njemačko-sovjetskog pakta. Državno tajništvo za to vrijeme piše tekstove radio poruka koje će papa pročitati i u kojima poziva svijet na mir. Naivno bi bilo vjerovati kako su takve radio poruke imale ikakvog utjecaja na Hitlera, no on je ipak odlučio odgoditi napad na Poljsku koji je bio planiran „u noći od 25. na 26. kolovoza“ (Blet, 2004: 25). Papa Pio XII. je iskoristio ovaj vremenski prozor kako bi ponovno pokušao smiriti situaciju i uspostaviti mir. Dolazi do pojačane komunikacije na relaciji Država Vatikanskog Grada – Berlin – Varšava, pogotovo na temu etničkih manjina i njihove sudbine. Francuski veleposlanik Charles-Roux je zatražio od pape da javno podrži Poljsku i njenu katoličku vjernost kroz stoljeća, na što Sveta Stolica šalje odgovor. „Njegova Svetost kaže da bi to bilo previše. Ne možemo zaboraviti da je u Reichu četrdeset milijuna katolika. Čemu bi oni bili izloženi nakon takvih čina Svete Stolice? Papa je već govorio, i to jasno“ (Blet, 2004:26).

U zoru 1. rujna 1939. godine Njemačka započinje napad na Poljsku. U ovoj operaciji sudjelovalo je 60 divizija s više od 2.000 tenkova, 900 bombardera i skoro 1.5 milijuna vojnika (encyclopedia.ushmm.org). S istočne strane, SSSR se pridružio agresiji te također napao Poljsku 17. rujna 1939. godine. Poljska vojska nije bila spremna boriti se na dva fronta i slomljena je u svega nekoliko tjedana. Ova operacija rezultat je tajnog pakta o nenapadanju Ribbentrop-Molotov koji je potpisan 23. kolovoza 1939. godine. Velika Britanija i Francuska 3. rujna 1939. godine objavljuju rat Njemačkoj te tako započinje Drugi svjetski rat koji će odnijeti mnoge živote.

6.1. ODNOSI SVETE STOLICE S ITALIJOM

Po mnogima, najvažnija vanjskopolitička odluka Svete stolice prema Italiji i općenito, jest upravo potpisivanje Lateranskih ugovora 1929. godine, kojima se riješilo Rimsko pitanje.

Postojale su dvije pregovaračke strane, s vatikanske strane, Francesco Pacelli „laik, pravnik u vatikanskoj službi, brat Eugenija Pacellija“, te na talijanskoj strani, državni savjetnik Domenico Barone, kasnije i Mussolini (Jedin i Repgen, 2019:50). Glavni uvjet talijanske strane bio je da Sveta Stolica prizna Lateranske ugovore kao konačno rješenje Rimskog pitanja, za što joj zauzvrat Italija priznaje apsolutnu suverenost.

Ugovori su sastavljeni od tri dijela: politički sporazum, financijska nagodba te uspostavljanje katolicizma kao državne religije. Politički sporazum obuhvaćao je potpunu autonomiju i suverenitet nad državom Država Vatikanskog Grada koja je obuhvaćala utvrđeni

dio „starog grada Vatikana, palače Castel Gandolfo, tri patrijarhalne bazilike – Sv. Ivana Lateranskog, Sv Marije Velike i Sv. Pavla izvan Tolina, te nekoliko drugih zdanja“ (Lecomte, 2010: 45). Time Sveta Stolica odbacuje bilo kakva potraživanja vezana uz teritorij bivše papinske države. Financijskom nagodbom Sveta Stolica dobiva odštetu od 750 milijuna funta godišnje zbog „...gubitka teritorija i prihoda još od stvaranje talijanske države“ (Lecomte, 2010:45). Na poslijetku, istima se uspostavlja katolicizam kao državna religija, dok pravo imenovanja biskupa pripada papi, u školama postaje obavezan vjeronauk, a razvod je zabranjen.

Ugovore su 11. veljače 1929. godine potpisali kardinal državni tajnik Pietro Gasparri i fašistički vođa Benito Mussolini u Lateranskoj palači (Lecomte, 2010:47). Bio je to povijesni uspjeh za dvije države. Mussolini je za postignuto hvaljen, kako u Italiji, tako i u svijetu, te su ga neki čak uspoređivali s carem Konstantinom, a napravljena je i freska Mussolinija na konju, na stropu crkve u Montrealu.

Pomoću četiri dodatka Lateranskog ugovora uređuje se: „...teritorij Države Vatikanskog Grada, nepokretna dobra koja ne mogu biti otuđena ili su izuzeta od davanja te financijski ugovor“ (Miščin, 2006: 179). Time je papa dobio ono što je želio postavši suverenom države u smislu međunarodnog prava.¹² Nekoliko mjeseci kasnije i to, 7. lipnja, dolazi do izmjena ratifikacijskih isprava čime „... započinje postojanje Države Vatikanskog Grada. Upravo je to rijedak primjer postanka države temeljem međunarodnog sporazuma“ (Miščin, 2006: 178). Papa je napokon osigurao autonomiju i vlast Vatikana te povratak u vlastitu državu. „Viva il Papa! Viva il Re! Viva Mussolini!“ (Lecomte, 2010:47).

Kako bi pokazao dobru volju, Mussolini je dao izgraditi aveniju koja spaja Tiber i Trg svetog Petra te ju nazvao Avenijom pomirenja, a koja postoji i danas. Tadašnja talijanska vlast je čak pokušala nagovoriti papu Pija XI. da Sveta Stolica dobije veći dio teritorija, no papa je navedeno odbio, govoreći kako se ne može skrbiti o tolikom broju ljudi, već mu je potreban minimalan teritorij na koji može smjestiti diplomatska predstavništva i sve institucije Svete Stolice.

Koje su bile političke posljedice Lateranskih ugovora? Kao najznačajnija posljedica Lateranskih ugovora zasigurno je bila činjenica da se talijanska državna vlast više nije mogla u tolikoj mjeru uplitati u Crkvu i crkvenu upravu. Isto tako, Vatikan se u jednu ruku

¹² Odnosi se na državu koja ima svoj teritorij, stanovništvo te samostalnu i suverenu vlast.

gospodarski osamostalio te dobio snažnu podlogu za zaštitu katoličkih organizacija diljem svijeta. No, već nakon dva mjeseca od potpisivanja Ugovora, dolazi do razilaženja stavova između Svete Stolice i Mussolinija.

„Koji bi barbar zanijekao svetost Rima? (...) Gospodo, mi nismo uskrsnuli svjetovnu vlast papa, mi smo je pokopali! Ostavili smo joj onoliko zemlje koliko treba da se jednom zauvijek zakopa! (...) Fašistička država je katolička, ali je fašistička! Štoviše, ona je isključivo i u prvom redu fašistička!“ (Lecomte 2010: 48).

Što su godine prolazile, jaz između Mussolinija i Svete Stolice bivao je sve veći, te kao rezultat 1931. godine dolazi do krize zbog unutarnjopolitičkih razloga (Jedin i Repgen, 2019:53). Mussolini je smatrao kako je Sveta Stolica dobila previše javnog prostora, okupljala je velik broj mladeži i studenata te na taj način, prema Mussolinijevom mišljenju loše utjecala na državu, pritom misleći prvenstveno na svoju poziciju.

Svetoj Stolici se zatim u travnju iste godine dostavljaju zahtjevi kojima fašistička opcija želi ograničiti djelovanje Crkve. Prvi zahtjev obuhvaćao je pitanje granice između crkvenog i izvancrkvenog okruženja, dok je drugi bio usko vezan uz prvi, odnosno tko ima moć pomicanja tih granica? (Jedin i Repgen, 2019:53). Crkva je ponovno branila svoju poziciju da ima pravo na unutar vjerska okupljanja te da ima *„...neograničenu, autonomnu nadležnost“* (Jedin i Repgen, 2019:53).

Dolazi do sve otvorenijeg sukoba između vladajućih fašista u Italiji i Svete Stolice, a kao rezultat imamo raspuštanje svih katoličkih udruženja mladeži i studenata te brojna protestna pisma pape Mussoliniju. Veliki problem nastao je upravo kod mlade populacije, djece, mladih i studenata. Mussolini je stvorio monopol nad odgojem djece, uzdižući državu i fašističku vlast na razinu božanstva, što je u suprotnosti s naukom Crkve. Time je završeno prijateljstvo Mussolinija i pape. *„Tko god nastoji kakvim idolo-pokloničkim kultom uzdizati rasu, narod i državu, narušava božanski poredak stvari“* Pio XI, Mit Brennender Sorge iz 1937. godine (Lecomte, 2010:50).

Papa je s Mussolinijem komunicirao preko oca Tacchija Venturija, svećenika u službi Svete Stolice. *„Íci će reći Mussoliniju: 1. Da je papa bio vrlo zadovoljan naporima koje je on, Mussolini, ulagao u mir. 2. Da ga moli da još uveća svoje napore u trenutku kada opasnost raste“* (Blet, 2004:26). Ovakva pažnja je svakako Mussoliniju godila, koji je vlastitom rukom napisao shemu pregovora između Poljske i Njemačke. U toj se shemi navode dva stava. Prvi je da se Poljska neće protiviti vraćanju Gdanjska Trećem Reichu, a drugi da Poljska mora

samostalno tražiti pregovore s Njemačkom vezano za trgovinu u luci Gdanjsk i naravno o položaju manjina. Mussolini je smatrao kako će Hitler prihvatiti ovaj prijedlog jer u slučaju da odbije, imati će cijelu Europu protiv sebe, pa će Poljska biti u boljoj diplomatskoj poziciji. S tim stavom, Mussolini moli papu da preko nuncija u Varšavi dostavi ovu shemu pregovora poljskom predsjedniku Moscicku.

Mussolini pak iz udobnosti svoje kancelarije slaže nacrt za mirovnu konferenciju koja se trebala održati 5. rujna i o tome izvještava Hitlera i zapadne sile. Velika Britanija i Francuska javljaju kako je preduvjet za bilo kakve mirovne sporazume vraćanje njemačke vojske na granicu. Mussolini svoj prijedlog povlači, a Britanci i Francuzi objavljuju rat Njemačkoj 3. rujna 1939. godine (Blet, 2004:29).

Ono što je zanimljivo jest da je papa objavio više tekstova vezanih za međunarodno okruženje i događaje nego bilo koji njegov prethodnik. Kao primjer možemo uzeti papinu osudu te otvoreno protivljenje „*totalitarne koncepcije prava i uloge države koju propagira fašizam*“ (Lecomte, 2010: 54) koju je objavio u sklopu enciklike „Non abbiamo bisogno“. Istu nije mogao izdati u Italiji zbog Mussolinija pa ju je stoga poslao po svojim suradnicima u inozemstvu.

Sveta Stolica govorila je i protiv boljševizma, odnosno komunizma te ateizma te time dobila naklonost nacističke Njemačke koju je zatim javno osudila nekoliko dana nakon izdavanjem enciklike „Mit brennender Sorge“. Ta je enciklika sastavljena uz pomoć njemačkih nadbiskupa i kardinala Eugenia Pacellia koji je „*nakon sedam tjedana rada pregledao tekst i još pojačao neke odlomke onoga što će ostati kao najstroža osuda koju je Sveta Stolica iznijela protiv jednog političkog režima u cijeloj svojoj povijesti*“ (Lecomte, 2010: 55). Diplomatskim putem je enciklika poslana diljem Njemačke, svim njemačkim biskupijama, a dvanaest tipografskih radionica štampalo je encikliku direktno pod nosom njemačke tajne policije Gestapoa. U njoj je bilo riječ o teškoj osudi nacizma, rasizma, no ne i antisemitizma. Također, istom se kritizira svođenje čovjeka na automat, indoktrinacija mladeži itd.

Mussolini 10. lipnja 1940. godine objavljuje rat Velikoj Britaniji i Francuskoj koja je na kopnu potpuno izgubila bitku. Primirje između Njemačke i Francuske te Italije i Francuske stupa na snagu 25. lipnja 1940. godine. Talijani su željeli Francuskoj nametnuti vrlo teške uvjete i zahtjevali su Nicu, Korziku, Tunis i Francusku Somaliju te Alžir i Maroko „*...ističući potrebu da Italija dobije pristup na ocean*“ (Mihovilović, 1952: 391). Samo su Alžir i Maroko bili malen kamen spoticanja između Mussolinija i Hitlera, o čemu su se ubrzo dogovorili.

Sljedeći plan akcije za Italiju bilo je djelovanje na Balkanu. Italija je pripremala svoju vojsku za djelovanje na Balkanu, s posebnim naglaskom na Jugoslaviju. „*Ustanovljeno je, da Jugoslavija, onavka kakva je sada, neće moći imati građansko pravo u novoj Europi, koju će stvoriti Osovina. Ustanovljeno je, da će jugoslavensko pitanje biti riješeno u talijanskom smislu*“ (Mihovilović, 1952: 396). Tako je i bilo, stoga je njemački ministar vanjskih poslova Ribbentrop još jednom ohrabrio Mussolinija kako se u pogledu Jugoslavije i Grčke radi isključivo o talijanskim interesima, ali da Njemačka jedino zadržava pravo djelovanja na okrug Maribor.

Godine su prolazile, a Mussolinijeva vojska se nije pokazala osobito snažnom na bojnopolju. Nakon više od 20 godina provedenih na vlasti, Mussolini je svrgnut 25. srpnja 1943. godine (Friedlander, 1966: 147). Naime, ovaj državni udar proveden je bez borbe, a fašistička vlast srušena je za samo jedan dan. „*Zna se da je posredstvom De Gasperija Vatikan bio u najmanju ruku naprijed upoznat s planovima jedne od grupa neprijateljskih duceu, ali ni jedan dokument ne dopušta pretpostavku da je Sveta Stolica bilo čime poticala ili priječila zavjeru*“ (Friedlander, 1966: 147). U Vatikanu nisu vjerovali kako je ovako što moguće pa i nakon što je duce skinut s vlasti, prema njemu su izražavali veliko poštovanje, pogotovo jer je riječ o čovjeku s kojim je Vatikan sklopio Lateranske ugovore. Papa je pokušao urgirati kod nove vlade, da postupaju humano s duceom i njegovom obitelji, no opet, bez uspjeha. *Duce* je strijeljan 1945. te zatim obješen naglavce na trgu u Milanu.

U tom periodu, Sveta Stolica je ispipavala teren pri njemačkom vodstvu, da vidi ima li ikakve šanse za postupak mirovnih pregovora. „*Kurija želi mir; ona bi najradije da taj mir bude diktiran s umjerenošću i bilo bi joj drago da u tome može ponuditi svoje usluge. Smatra da bi duceov odlazak mogao otvoriti put koji je dosad bio zatvoren...*“ (Friedlander, 1966: 148). Maršal Pietro Badoglio postaje novim šefom talijanske vlade koji obećava da će se nastaviti boriti rame uz rame s njemačkim suborcima, no prikriveno djeluje s kraljem Viktorom Emanuelom III. i ostalim ministrima kako bi izvukao Italiju iz rata. U to vrijeme su bila prisutna dva stava: zatraži li Italija primirje to bi definitivno oslabilo Njemačku, ali „*...ostane li Italija u ratu, to bi moglo samo ići na ruku ekspanziji komunizma na poluotoku*“ (Friedlander, 1966: 148). Osim toga, postojale su i jake želje da Anglo-Amerikanci i sile Osovine sklope mir te da se zajedno bore protiv boljševizma, u ovom slučaju SSSR-a. Papa je pokušavao zblížiti barem Veliku Britaniju i Njemačku na bilo koji način kako bi se te zemlje zajedno okrenule protiv SSSR-a, te je priželjkivao što skoriji izlazak Italije iz rata.

Vatikan je vodio dosta hladnu politiku prema novoj Badoglijevoj vladi jer je ista otvorila put komunistima u Italiju te omogućila širenje njihove propagande. Crkva je bila jako uznemirena te je u britanskoj vladi vidjela najjačeg saveznika protiv komunizma, no dobiva odgovor kako „...je Engleska potpuno svjesna sovjetske opasnosti, ali da pod sadašnjim okolnostima nikako ne može otvoreno izraziti svoje mišljenje“ (Friedlander, 1966: 150). Bez obzira na to, Vatikan radi na ostvarenju primirja između Anglo-Amerikanaca i Italije, a jedan od uvjeta bio je da se njemačka vojska može slobodno povući iz Italije te da Anglo-Amerikanci odustanu od ideje okupacije Italije. U suštini je Sveta Stolica željela povlačenje obiju strana s talijanskog teritorija, no to se nije dogodilo. Njemačke snage ulaze u Rim 9. rujna, okupiraju grad te ostaju sve do 1944. godine kada se njemačka 10. armija povlači.

6.2. ODNOSI SVETE STOLICE S NJEMAČKOM

Sveta Stolica i Njemačka su 20. srpnja 1933. godine sklopile konkordat kojim se uređuju odnosi Katoličke Crkve u Njemačkoj (Wolf, 2021: 16). U ime Svete Stolice konkordat potpisuje državni tajnik Eugenio Pacelli, dok ga vicekancelar Franz von Papen potpisuje u ime njemačke vlade. Pomoću ovog konkordata, Sveta Stolica je željela osigurati pravni okvir prilikom njezina djelovanja kako bi mogla „...ispunjavati od Boga prenesenu totalnu odgovornost za spas povjerenih joj duša te kao obradnu od apsolutnih zahtjeva nacionalsocijalizma i njegovog svjeronazora“ (Wolf, 2021: 16). No, ubrzo nakon potpisivanja konkordata dolazi do kršenja istog od strane nacista.

U širem smislu, Hitler i Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka (njem. NSDAP) su iskoristili sklapanje ovog konkordata kako bi dobili što veći broj katoličkih birača. „Ako sam Vatikan tako jako cijeni „Treći Reich“ da s njime sklapa međunarodnopravne obavezujuće ugovore, onda više ne mogu postojati države i vlade koje bi smjele i najmanje sumnjati u legitimnost i bonitet NSDAP-a“ (Wolf, 2021: 241). Kardinal državni tajnik Pacelli je na navedeno odmah reagirao na način da je istaknuo da se sklapanjem konkordata uređuje materija koja je vezana uz državu i Crkvu, te da Sveta Stolica ne priznaje „...ideološke temelje i svjetonazorska načela države ugovornog partnera ili dapače oblik njene vladavine“ (Wolf, 2021: 241).

Bez obzira na to, Hitler je i dalje nastavio instrumentalizirati konkordat. Paralelno, u Vatikanu su se razvile dvije struje oprečnog mišljenja i to, državno tajništvo, politički odjel Kurije te Kongregacija za izvanredne crkvene poslove s jedne strane i – Dikasterij za nauk

vjere s druge strane. Papa Pio XI. je u tom trenutku smatrao kako je vrijeme da se spasi sve ono što se spasiti da, makar to uključivalo i sklapanje ugovora sa samim vragom.

Eugenio Pacelli je tijekom boravka u Njemačkoj promatrao Hitlerov uspon od njegovih početaka, pri čemu je 1923. godine izvijestio vatikanskog državnog tajnika o NSDAP, za koju je govorio kako je riječ o antikatoličkom pokretu koji za cilj ima sustavno poticati narod protiv pape i Crkve općenito. Također, papa je bio i zabrinut okrutnošću kampanje koju je vodio Hitler, a koja je bila usmjerena protiv Židova te katolika. U skladu s njegovim izvještajima, Sveta Stolica, odnosno Vatikan su članstvo u Hitlerovoj stranci okarakterizirali kao nešto što je nespojivo s katoličkom vjerom (Hesemann, 2010: 269).

Kroz svoje brojne propovijedi, poruke preko radija te pisma, Pio XII. vodio je računa o pravima etničkih manjima, čuvao pravni poredak i konstantno naglašavao kako Crkva ne podržava rasne podjele među ljudima. Također, pred sam kraj rata je u pozitivnom tonu govorio o demokraciji, pri čemu je osuđivao postupke komunista (Ledić, 2005: 172).

Još su za vrijeme Pija XI. njemački biskupi upozoravali na uznemiravanja Crkve od strane Hitlera i njegova nacističkog režima. Pio XII. je u to vrijeme još bio kardinal koji je nagovorio Pija XI. na drastičan korak. Naime, od velike je važnosti bilo postupati diplomatski kako Hitler ne bi otkazao konkordat koji je predstavljao jedinu osnovu pravnog karaktera za odnos s nacističkim režimom, kao i oslonac njemačkim katolicima. S tim u vezi, Pio XI. u svojoj enciklici osuđuje nacionalsocijalizam, što predstavlja jednu od najoštrijih poruke Svete Stolice nekoj političkoj vlasti. (Hesemann, 2010: 273).

„Nakon što su nacističke vlasti u ožujku 1935. donijele Zakon o zaštiti njemačke krvi i njemačke časti (tzv. rasni zakoni), Pio XI. je naložio Svetom Uficiju da preispita mogućnosti javne osude nacizma, što je i učinjeno 1. svibnja 1935., kada je izložen popis teza o „nacionalsocijalizmu, rasizmu i totalitarizmu“ koji je sadržavao 47 točaka za osudu.“ (tradicionalnamisa.com).

Enciklika „Mit brennender Sorge“ („S gorućom brigom“) dolazi kao odgovor na neprestano njemačko kršenje konkordata zaključenog sa Svetom Stolicom. Ista je objavljena 21. ožujka 1937. godine te je za razliku od ostalih enciklika koje su pisane latinskim, ova napisana na njemačkom jeziku (ika.hkm.hr: B). Glavnina enciklike odnosi se na vjerski nauk, moralne vrijednosti te na kritiku nacističke ideologije. U njoj se također upozorava katolike na *„...zablude nove njemačke ideologije, na njegove neo-poganske težnje i tezu da je kršćanstvo u biti židovska podvala „bijelom“ čovjeku“* (ika.hkm.hr: D). Enciklika je tajno dostavljena

tadašnjem nunciju u Njemačkoj, mons. Cesaru Orsenigu koji ju je „...u tajnosti dao umnožiti u 300.000 primjeraka te podijeliti po njemačkim katoličkim župama, a s propovijedaonica je pročitana za Cvjetnicu 1937. godine“ (ika.hkm.hr: B). Nacisti su oštro reagirali zapljenom i uništenjem svih enciklika koje su mogli pronaći. Također su pritiskali njemačke katolike da im otkriju gdje se kriju tiskarski strojevi i ostali primjerci enciklika. Nacisti su zatvorili velik broj katoličkih obrazovnih institucija, a od „...školske godine 1937./1938. raspuštene su i privatne katoličke crkve, a vjerska nastava nije bila moguća u osnovnim i srednjim školama“ (ika.hkm.hr: B). Time izostaje katolički, odnosno vjerski nauk kod mladeži, koji je zamijenjen nacističkom ideologijom, što je za posljedicu imalo i jačanje organizacije nacističke mladeži, Hitlerjugenda.

Spomenuta enciklika nije objavljena s ciljem kako bi je čuli isključivo njemački katolici, već i nacionalsocijalistička vlast, kao i sam Hitler. Naime, ona je za cilj također imala i obavijestiti Crkvu u cjelini, kako bi svi katolici bili upoznati sa službenim stavom Pija XI. u pogledu Hitlera i nacizma. Naime, katolici su bili napadnuti od strane totalitarnog režima te im je od velike pomoći bilo to što je papa Pio XI. otvoreno osudio takve napade, a sve uzimajući u obzir činjenicu da se ništa nije imali za izgubiti, a misli Pija XI. mogle su dovesti barem do određenog poboljšanja situacije (Stanković, 1996: 122).

Određeni ljudi su smatrali, a neki to smatraju i danas, kako je Sveta Stolica u to doba previše povezana s Mussolinijem i fašistima te da pogoduje i nacistima iz nekoliko razloga. Mussolini je napisao nacrt mirovnih pregovora između Poljske i Njemačke, u kojem je Sveta Stolica služila u svrhu kurira. Paralelu možemo povući i sa situacijom u Münchenu kada je Hitler prijetio i na kraju dobio što je htio. Ista situacija ponovila bi se i s Gdanjskom i sve to pod „šutnjom“ Svete Stolice. Bez obzira na vanjske implikacije, Vatikan 30. kolovoza šalje brzojav s Mussolinijevim prijedlogom nunciju u Varšavi. Nuncij idući dan odgovara kako ne bi bilo mudro tražiti audijenciju kod predsjednika, te da predložen plan ne bi imao uspjeha. Pio XII. ostaje ustrajan u svom naumu te naknadno šalje dva brzojava u kojem naređuje nunciju u Varšavi da dostavi prijedlog Ministarskom vijeću i da urgira kod poljske vlade da se omogući međunarodna istraga o ponižavanju njemačkih manjina (Blet, 2004:28).

Izaslanik Svete Stolice Tacchi Venturi se 6. lipnja nalazi s Mussolinijem, ne bi li ga uvjerio u mir, no opet bez uspjeha. Sveta Stolica je bila uporna te dogovara sastanak s talijanskim ministrom vanjskih poslova, grofom Cianom. Ciano je tada izjavio kako „u idućih šest mjeseci nema nikakvih opasnosti od rata, jer Njemačka nema nakanu napasti Poljsku. Po

njegovu je mišljenju jedinu opasnost značila Poljska, koja bi, u strahu da bi mogla biti napadnuta, u ovom ili onom trenutku mogla napraviti neku ludost: papa bi, dakle, trebao uvjeravati Poljsku“ (Blet, 2004: 19). Papa je tako i učinio te ponovno šalje Poljacima poruku da budu smireni. O tome obavještavaju grofa Ciana te ga mole da oni pokušaju smiriti Hitlera. Ubrzo stižu vijesti kako Hitler organizira operaciju u Gdanjsku s namjerom da ga osvoji i pripoji Reichu. Njemačke trupe gomilale su se na granici s Poljskom unatoč sklapanju pakta o nenapadanju sa sovjetskom vladom, zbog čega su u Berlinu rat smatrali neizbježnim. Sveta Stolica još nije gubila nadu pa je papa ponovno uputio svijetu poziv na mir i pregovore.

Zadnji brzoglasnik iz Varšave stiže 31. kolovoza u 23:30h, nakon čega se čekao odgovor Poljske i Njemačke. Njemački odgovor pristigao je sutradan i to u obliku njemačkog napada na Poljsku. Poljska je podijeljena na dva dijela, između njemačkih nacista na zapadu i sovjetskih boljševika na istoku, a Poljaci su tada najvećim dijelom bili prepušteni sami sebi.

Poljska je u svega dva tjedna bila podijeljena između dvije velike sile koje su na umu imale uništenje kršćanstva. Već na početku okupacije, velik broj svećenika i katoličkih intelektualaca je bio uhićen i poslan u koncentracijski logor u Oranienburgu. Nacisti su željeli iskorijeniti intelektualnu elitu i utjecaj klera, iako su govorili kako im nije „... u planu nikakvo miješanje u vjerski život stanovništva okupiranih područja“ (Blet, 2004: 76). Biskupi u Poznanju, Chelmno-Pelplinu i Katowicama su bili uhićeni i smijenjeni od strane nacista. Odmah nakon uhićenja, njemački veleposlanik Diego von Bergen stupa u kontakt sa Svetom Stolicom i predlaže njemačke kandidate koje podržava i vlada Reicha. Papa se u početku nije slagao s prijedlogom veleposlanika jer nije bila uobičajena praksa da se na čelo matičnih biskupija stavljaju biskupi iz drugih država, kao npr. njemački biskupi na čelu poljskih biskupija. No, u zadnjim mjesecima 1939. godine ipak odlučuje privremeno postaviti nuncija Orseniga iz Njemačke da preuzme krovne dužnosti u Poljskoj, pozivajući se na krajnju duhovnu potrebu poljskih katolika koji su ostali bez biskupa i svećenika. Nuncij Orseniga pak ubrzo šalje poziv u pomoć da mu je potrebno još biskupa. Pio XII. se odlučuje za njemačkog kandidata te imenuje mons. Spletta gdanjskim biskupom na čelu administrativne biskupije Chelmno-Pelplin (Blet, 2004: 77). Saznavši to, poljska vlada je u Londonu protestirala jer je u ovoj odluci o „...imenovanju vidjela kršenje klauzule konkordata iz 1925. po kojoj nijedan dio poljskog teritorija ne može biti stavljen pod jurisdikciju biskupa čije je sjedište izvan Poljske“ (Blet, 2004: 77). Unatoč tome, Sveta Stolica je umirivala Poljsku na način da je isticala kako je riječ samo o privremenom imenovanju u ovim teškim okolnostima. Slično su pokušali

napraviti i sovjeti i Litvanci u Litvi kada su željeli postaviti svog kandidata na mjesto biskupa, no ovog puta bez uspjeha.

„Vlada u Kaunasu mora znati da Sveta Stolica ne može trčati za vojskama i mijenjati biskupe tako kako borbene trupe okupiraju nove teritorije koji pripadaju narodima drukčijima od njihovih“ (Blet, 2004: 77), pa je tako mons. Jalbrzykowski ostao na poziciji sve dok ga Nijemci 1942. nisu protjerali.

Sve ovo je rezultiralo slanjem njemačke diplomatske note Svetoj Stolici u kojoj se zahtjeva *„...da sva crkvena imenovanja na važna mjesta u anektiranim ili okupiranim pokrajinama moraju najprije biti dostavljena Berlinu“* (Blet, 2004: 78). Odgovor Svete Stolice došao je u obliku odbijenice koju je potpisao državni tajnik 18. siječnja 1939. godine, što Reich nije dobro prihvatio. Hitler osobno 10. lipnja 1942. daje ukaz: *„...budući da je Sveta Stolica odlučila ne priznati Reichu nikakvo pravo na crkvena imenovanja na okupiranim područjima, odbija joj se pravo da kod njemačkih vlasti intervenira za ta područja“* (Blet, 2004: 78).

Tijekom rata u Poljskoj stradao je i velik broj pripadnika Crkve od kojih je ubijeno *„...četiri biskupa, 1996 svećenika, 113 klerika i 238 redovnica, a u koncentracijske su logore odvedena 3462 svećenika, 389 klerika, 341 samostanski brat i 1117 redovnica“* (Blet, 2004:75).

Jedna krizna situacija Svete Stolice dogodila se 1940. godine kada je kardinal Bertram, koji je tada bio predsjednik biskupske konferencije u Fuldi, čestitao Hitleru rođendan. Većina je vjerovala kako su potpisnici ove čestitke svi biskupi u Njemačkoj, no to nije bila istina. Njemački biskupi su svaki na svoj način protumačili ovu čestitku, a najviše je protestirao berlinski biskup von Preysing koji je hitno papi poslao tri brzojava u kojem ga izvještava o ovom incidentu. Papa Pio XII. je imao veliko povjerenje u berlinskog biskupa von Preysinga s kojim se savjetovao o prilikama u Njemačkoj. *„Nijedan drugi biskup nije tako temeljito obavještavao Pija XII. o prilikama u Njemačkoj kao Preysing“* (Blet, 2004:65). *„Ako je nuncijatura u Berlinu bila tijekom godina međunarodnog mira siguran put za korespondenciju između katoličke Njemačke i Rima, u ratnim je prilikama ona postala još potrebnija“* (Blet, 2004:66).

Pio XII. je još vjerovao kako se Njemačka može „preobratiti“ i zaustaviti rat. Obavijestio je ministarstvo vanjskih poslova Velike Britanije 11. siječnja 1940. godine kako je *„primio tajnog izaslanika nekih njemačkih vojnih šefova“* (Blet, 2004: 37). U to se vrijeme spremala velika njemačka ofenziva, no ako vojni šefovi dobiju od Britanije garanciju o miru,

ofenziva će biti zaustavljena, a trenutni režim smijenjen, što je moglo dovesti čak i do obnove Poljske i Čehoslovačke (Blet, 2004: 37).

Njemački generali su predložili papi plan kako i na koji način bi se sve to odvijalo. Generali su govorili kako se velik dio njemačke vojske želi „osloboditi“ od Hitlera i to izvan Berlina, da bi u jednom trenutku postojale dvije vlade i mogao bi započeti građanski rat. „*Nova bi vlast bila umjerena i konzervativna, iako bi na početku bila vojna diktatura. Njemačka bi imala federalni i decentralizirani režim*“ (Blet, 2004:38). Ta je poruka stigla do lorda Edwarda Wooda Halifaxa koji je napomenuo da ukoliko su generali sposobni to učiniti, neka to i naprave, ali o detaljima mira morati će raspravljati i s Francuskom.

U Vatikan 14. ožujka stiže njemački ministar vanjskih poslova von Ribbentrop koji je imao privatnu audijenciju kod pape. Velik dio razgovora temeljio se na Katoličkoj Crkvi u Njemačkoj i njenom odnosu s nacionalsocijalističkom državom. Papa Pio XII. pokušao je raspravljati o miru, no von Ribbentrop je odbacio bilo kakav oblik mira. Govorio je kako je Njemačka pred pobjedom i veličao snagu njezine vojske. I po ovom posjetu je bilo evidentno kako su u tijeku pripreme za veliku njemačku ofenzivu koju su i najavili njemački generali koji su se tajno dopisivali s papom. Sveta Stolica je bila svjesna kako nema velik utjecaj na Hitlera i da otvoreni vapaji za mirom neće ništa postići pa se odlučila za idući korak što se tiče međunarodnih odnosa, a to je: napraviti sve što je u njenoj moći da Italiju zadrži izvan rata.

Kardinal državni tajnik 2. svibnja dobiva informacije kako bi se njemačka zapadna ofenziva uskoro mogla pokrenuti i to u roku tjedan dana te hitno šalje brzojave u Bruxelles i Haag u kojima piše kako bi se Nizozemska, Belgija i Švicarska uskoro mogle naći u sukobu s Trećim Reichom (Blet, 2004:46).

Njemačke snage u tri sata ujutro, 10. svibnja 1940., bez objave rata, započinju zapadnu ofenzivu „*na Francusku, Belgiju, Nizozemsku i Luksemburg*“ (Blet, 2004:46). Na zahtjev stranih veleposlanika, papa javnim proglasom koji je objavljen u L'Osservatore Romano osuđuje njemačku ofenzivu. Mussoliniju, koji se u ovom trenutku htio priključiti Hitleru, takav se javni proglas nije svidio jer ga je interpretirao kao direktan udarac njegovoj stranci i politici. Ljudi koji su kupovali L'Osservatore Romano bili su pretučeni, a veliku većinu primjeraka su Mussolinijeve pristaše kupile ili ukrade sa štandova i javno zapalile. Dino Alfieri, tadašnji talijanski veleposlanik dolazi 13. svibnja kod pape kako bi izrazio veliko nezadovoljstvo objavom proglašenja od 10. svibnja. Veleposlanik je otvoreno i zaprijetio papi, no Pio XII. mu je

na to odgovorio: „*Nismo se bojali revolvera uperenih u Nas prvi put, još ćemo se manje bojati drugi put*“ (Lecomte, 2004:49).

Ratno stanje je dovelo do pitanja sigurnosti stranih veleposlanika pri Svetoj Stolici. Francuski i britanski veleposlanik su prije rata boravili na talijanskom tlu, no zbog ratnih okolnosti je bilo nužno da promijene lokaciju te su 13. lipnja primljeni zajedno s poljskim veleposlanikom u samostan Svete Marte. Ipak, francuski veleposlanik napušta Državu Vatikanskog Grada 30. listopada, dok britanski veleposlanik Osborne ostaje u Vatikanu sve do lipnja 1944. godine (Lecomte, 2004: 52).

No, papa je vještom rukom, često u prenesenom značenju, oštro osuđivao fašističke i nacističke politike, te primjer jedne njegove reakcije nalazimo 1940. godine prilikom osude eutanazije¹³. Tada je svojim biskupima u Njemačkoj obznanio svoj izrazito negativan stav prema eutanaziji, te su ga oni prenijeli javnosti, neki snažnije od drugih. Biskup Münstera Clemens August grof von Galen oštro je osudio takvu praksu i propovijedao protiv nje, pri tome ne mareći za svoju sigurnost. Ubrzo je stigla i reakcija Reicha koji šalje Gestapoa u Münster, u srpnju 1941. godine. Redovnice i isusovci istjerani su iz gradskih bolnica, a obitelji o kojima su brinuli odvedeni su u logore, ubijeni te kasnije kremirani. Sve navedeno je potaknulo biskupa von Galena da još žestocije nastavi propovijedati protiv nacista, u čemu mu se pridružio i Münchenski kardinal Faulhaber, što je posebno dojmilo Svetog Oca. „*Izazvale su, također i kod Nas, utjehu i zadovoljštinu kakvu već odavno nismo doživjeli na bolnome putu koji smo prošli s njemačkim katolicima* (Blet, 2004: 71).

6.3. ODNOS S NEZAVISNOM DRŽAVOM HRVATSKOM

Temeljem zahtjeva iz Zagreba, njemački ministar vanjskih poslova von Ribbentrop, povlači granice Nezavisne Države Hrvatske (NDH) koja obuhvaća dio današnjeg teritorija Hrvatske te Bosnu i Hercegovinu. Kako Njemačka nije imala teritorijalne pretenzije na tom području, prepušta Italiji glavnu riječ koja za sebe uzima Dalmaciju. „...*Dalmaciju ne tražimo iz etničkih razloga, nego na temelju načela životnog prostora, i jer osim razmatranja o sadašnjem etničkom sastavu Dalmacije, postoje historijski, kulturni i politički razlozi, zbog kojih je Dalmacija draga srcu svakog Talijana*“ (Mihovilović, 1952: 461).

Ante Pavelić, poglavnik Nezavisne Države Hrvatske, ubrzo nakon stupanja na dužnost šalje zamolbu za audijenciju pred papom Pijom XII. što je predstavljalo osjetljivu situaciju.

¹³ Njemačka je provodila eutanaziju nad duševnim bolesnicima

Naime, s jedne strane, Pavelić bi najvjerojatnije iskoristio audijenciju za priznanje novog kraljevstva, a s druge strane, hrvatska država bi se svrstala kao katolička država pa bi stoga odbijanje audijencije moglo naštetiti Crkvi u Hrvatskoj. Rješenje je bilo da se Paveliću audijencija odobri, ali samo „... u svojstvu katolika, a ne predsjednika vlade“ (Blet, 2004: 112). Pavelić je primljen 18. svibnja u 18:00h kod pape Pija XII. kojom prilikom je papa zahvalio hrvatskom narodu na vjernosti, ali je i istaknuo kako je za priznavanje države potreban mirovni sporazum. Isto tako, Papa Pijo XII. naglasio je da „...se Sveta Stolica, dok traje rat uzdržava od svakog zauzimanja političkih stajališta, ali si pridržava pravo da nekom crkvenom dostojanstveniku povjeri potpuno vjersku ulogu: ni vlade ni njihovi diplomati ne trebaju znati što je za dobro duša“ (Blet, 2004: 113). Papa kao odgovor u NDH šalje promatrača.

Papa Pio XII. se konstantno zalagao za mir te isticao kako on ne bi trebao počivati na ratnim odštetama i reparacijama i kako bi se trebao sastojati od vraćanja svih teritorija koji su bili okupirani silom. Također, nijedan narod se ne treba prisiliti da sa odrekne životnih ili pravnih potreba (Blet, 2004:67). Kako sam navodi, svoj stav je uvijek karakterizirao kao nepristran, a ne neutralan. Po njegovom tumačenju, neutralnost bi se mogla shvatiti i kao pasivna ravnodušnost, što ne bi bilo primjereno poglavaru Katoličke Crkve.

„Nepristranost za nas znači da stvari prosuđujemo u skladu s istinom i pravdom. Ali u tome smo, kada je bila riječ o našim javnim izjavama, potpuno poštovali položaj Crkve u različitim zemljama, da bismo katolike u tim zemljama očuvali od teškoća koje su se dale izbjegli“ (Blet, 2004: 69).

Stav Svete Stolice kroz sve godine rata se nije mijenjao jer su, unatoč svemu, željeli iskoristiti svaku priliku da pomognu njemačkim katolicima „...izloženim progonu, ali istodobno, s punom sviješću o konkretnim prilikama, čuvati se pretjeranih i utopijskih nastojanja“ (Blet, 2004:63).

6.4. ODNOSI SA SAVEZNICIMA

Pontifikat Pape Pija XII. od velike je važnosti za Crkvu, budući da je upravo on predsjedavao u Vatikanu u vrijeme najvećeg krvoprolića u 20. stoljeću, ali isto tako i na početku Hladnog rata između tadašnjeg Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) te Sjedinjenih Američkih Država (SAD) (IKA, 2020).

Potrebno je reći kako su Papa Pio XII., predsjednik Roosevelt i belgijski kralj pozivali na mir, dok je Njemačka pripremala ultimatum od šesnaest točaka, za koji su znali da Poljska

neće prihvatiti, a koji je i objavljen prije nego je sama Poljska i stigla odbiti (Sulzberg, 1971: 57).

Kada je riječ o odnosu Vatikana i SAD-a, zanimljivo je spomenuti isusovački časopis "America" koji je objavio dokumente kojima se dokazuje kako je papa Pio XII., još za vrijeme obnašanja dužnosti državnog tajnika, prilično oštro osuđivao nacizam. Povjesničar Gallagher je u arhivu Josepha Kennedyja, u memorandumu iz 1938. godine pronašao dva diplomatska dokumenta u kojima tada budući papa Pio XII. smatra kako se s nacizmom ne smiju praviti kompromisi. U drugom dokumentu Pio XII. naziva Hitlera zlom osobom iz čega jasno proizlazi kako Pio XII. nije podržavao ni nacizam ni Hitlera. Ovi dokumenti imaju veliku važnost, s obzirom kako vrlo jasno pokazuju što je Pio XII. mislio o nacizmu, kao i o Hitleru. Ipak, on je prema javnosti djelovao prilično oprezno budući da nije htio izazvati još veće nacističke napade na katolike (IKA, 2020).

Pio XII., koji je bio papa u vrijeme Drugoga svjetskog rata, nastojao je održati mir među svim zaraćenim stranama. Ipak, to mu nije baš polazilo za rukom. Naime, nije polučio uspjehom ni njegov mirovni apel pred sam početak Drugog svjetskog rata u kojemu je upozoravao sve kako se ratom gubi sve, ali mirom ništa. Dan uoči Hitlerova napada na Poljsku, 31.08.1939. godine, Pio XII. je imao namjeru otići u Berlin i Varšavu u mirovnu misiju. No, umjesto toga poslao je „notu“ predstavnicima Njemačke, Italije, Francuske, Engleske i Poljske, u kojoj naglašava kako ne želi izgubiti nadu da se pregovorima može pronaći rješenje koje je pravedno te mirno za cijeli svijet (IKA, 2003).

Pio XII. je puno govorio o miru. Ipak, nije to bio poziv na pregovore ili prestanak vatre, već priprema na duge staze kako bi se ostvario stabilan te trajan mir. Također, naveo je i 5 točaka koje se moraju ispuniti kako bi u cijelom svijetu zavladao mir. Prema papi, najprije je potrebno osigurati pravo na život te neovisnost svim narodima, kako onima malima, tako i velikima. Nadalje, prema Piju XII., potrebno je narode osloboditi tereta utrke u naoružavanju, pri čemu veliku ulogu igra međunarodno organsko, odnosno postupno razoružavanje. Treća točka koju spominje Pio XII. je obnova te kreiranje međunarodnih institucija koje će u velikoj mjeri voditi računa o nedostacima prijašnjih institucija. Četvrta se točka odnosi na priznanje svega što je u interesu europskoga uređenja, kao i prava nacionalnih manjina. Na poslijetku, papa smatra kako je jako važno priznati kako su iznad svih ljudskih zakona i konvencija, norme božanskog prava koje su svete te neoborive (HKM, 2023).

Za odnose Vatikana i Saveznika tijekom Drugog svjetskog rata, od velike je važnosti naglasiti kako je američki predsjednik Roosevelt odlučio obnoviti službene odnose između Bijele kuće i Vatikana, pri čemu je osobnog izaslanika Myrona C. Taylora poslao hitno u Rim. To je značilo kako predstavnik Njemačke pri Svetoj Stolici više neće predstavljati doajena diplomatskog zbora, ali je značilo i kako Papa njeguje prijateljstvo s predsjednikom Rooseveltom, pri čemu jasno definira u kojem pravcu se kreću njegovi poduhvati.

Taylor je pokušao ono što ni Talijanima prethodno nije pošlo za rukom – dobiti Svetu Stolicu na svoju stranu. Prilikom razgovora sa zamjenikom državnog tajnika Tardiniem, napomenuo je kako postoji velika mogućnost da Sjedinjene Američke Države uđu u rat na strani Velike Britanije, no kako bi im dobro došla javna podrška Svete Stolice. Tom prigodom, Tardini je jednim dijelom prerekao budućnost.

„Pretpostavimo da komunizam preživi, a nacizam doživi poraz, Europa će se tada naći u sljedećemu stanju: sve zemlje (balkanske, romanske i Njemačka) bit će na koljenima. Trijumfalan komunizam posvuda će se ustoličiti. Na teritoriju kontinentalne Europe dobit ćemo novu i golemu vojnu silu (zato što je komunizam pokazao da se želi vojno opremiti i da zna kako to i učiniti) koja će biti jednako agresivna, kao i nacisti (zato što dobro znamo da komunizam ima tendenciju posvuda se proširiti). Jesu li Sjedinjene Države svjesne te mogućnosti? Kako bi to mogle spriječiti? Jer, ne spriječe li to, Sjedinjene Države za nekoliko će se godina suočiti s jednim drukčijim neprijateljem koji će možda biti moćniji i opasniji od Hitlera?

Moja su pitanja iznenadila Taylora. Gotovo mi je rekao da o tome nije nikada razmislio. Tada me je upitao: „Mislite?“ Odgovorio sam mu: „Uvjeren sam u to.“ M. Taylor na to je ostao bez riječi, nije ništa pridodao ni argumentirao“ (Ickx, 2023: 104 iz ASRS, AA.EE.SS, America 273, 56).

Prema vatikanskim arhivima vidljivo je kako su predsjednik Roosevelt i Papa Pio XII. bili dobri prijatelji, no kako nisu svi gledali blagonaklono na njihovo prijateljstvo, pogotovo pojedinci unutar Apostolske palače (Ickx, 2023: 84). Brinuli su se kako bi Roosevelt mogao imati prevelik utjecaj na papu, nametnuti svoje stavove zbog čega Sveta Stolica više ne bi bila nepristrana. Sve veća pristranost nije dobro sjela ni Tardiniju koji je u Arhivu sakrio komadić papira „Dobro da je M. Taylor jedini Rooseveltov izaslanik. I sjajno je što su odnosi između Roosevelta i Njegove Svetosti osobni (neslužbeni). No komadić papira poput ovoga...

micragnozo (bijedno) – poslan Papi... to mi se čini, meni osobno, mrvicu premalo... “Ickx, 2023: 95 iz ASRS, AA.EE.SS., America 259 f59.

Također, svakako se može naglasiti kako je u arhivima sačuvana i bilješka o razgovoru između Pija XII. i britanskoga zastupnika Osborna u Vatikanu dana 29. prosinca 1942. godine, prema kojoj taj veleposlanik izvještava svoga ministra vanjskih poslova. Sveta Stolica imala je utemeljen posebni ured za pomoć Židovima, pri čemu se navodi kako je pri Svetoj Stolicu zaista postojao sustav pomaganja Židovima na različitim razinama i to najprije na razini Rima, Italije, a zatim i Europe te svijeta (HKM, 2023).

Papa Franjo je 2020. godine otvorio arhive koji datiraju iz razdoblja pontifikata Pija XII., a koncem te iste godine pojavila se knjiga na francuskom belgijskoga povjesničara te dugogodišnjega vatikanskoga arhivista dr. Johana Ickxa naziva „Le Bureau: Les Juifs de Pie XII.“, koja je u travnju 2023. u nakladi »Ljevak« doživjela i svoje hrvatsko izdanje pod naslovom »Ured: Židovi Pija XII.«. Prva je to studija koja, na sustavan način, uzimajući u obzir vatikanske dokumente, razjašnjava odnos Pija XII. i Židova tijekom Drugog svjetskog rata. Naime, ured Pija XII. predstavlja određeni fenomen u kontekstu povijesti diplomacije, kao i samoga Drugog svjetskog rata. Radilo se o tijelu koje je jedino djelovalo pri nekom ministarstvu vanjskih poslova i koje je za cilj imalo smisliti učinkovite načine za pomoć i kreiranje međunarodne mreže koja za cilj ima spasiti one koji su progonjeni. Važno je naglasiti kako čak ni SAD ni Velika Britanija nisu toliko nastojale pomoći Židovima, bez obzira na to što su imale na raspolaganju više logističkih, financijskih i vojnih resursa (HKM, 2023).

Iako nastojanja Pija XII. da se situacija riješi diplomatskim putem nije naišla na plodno tlo, Papa u svojim daljnjim govorima apelira na saveznike kako ne bi napali Rim, s obzirom na činjenicu kako katolici širom svijeta gledaju na Rim kao na središte kršćanstva te rodno mjesto Crkve. Pio XII. smatra kako bi u velikoj mjeri bila pogođena i uzdrmana nada, snaga te vjera katolika ukoliko bi došlo do razaranja ovoga grada (Phayer, 2001: 64).

Ubrzo se proširila i vijest da je talijansko zrakoplovstvo uz Luftwaffe sudjelovalo u bombardiranju Velike Britanije i Londona. Ministar Osborna upozorio je Papu da ukoliko talijanski zrakoplovi budu sudjelovali u operacijama protiv Velike Britanije, postoji velika mogućnost da Royal Air Force uzvratu bombardiranjem Italije i Rima. Papa Pijo XII. molio je ministra Osborna da spriječi razaranje Rima jer je ipak Rim papina biskupija, „...*bogat je umjetničkim spomenicima i povijesnim sjećanjima od svjetske važnosti; prekriven je svetim građevinama koje se časte u čitavom svijetu*“ (Blet, 2004: 110). Papa svoj odgovor dobiva vrlo

brzo obzirom su izašli navodi kako je britanska vlada primila informaciju da su Talijani sudjelovali u bombardiranju Velike Britanije i da se ne isključuje mogućnost bombardiranja Rima.

Usprkos jasnim molbama Pija XII. o nenapadanju Rima, 500 savezničkih zrakoplova ipak je 19. srpnja 1943. godine napalo Rim. Papine molbe nisu uvažene te su ovim činom uništene mnogobrojne stambene četvrti, groblje te bazilika sv. Lovre izvan zidina, koja je predstavljala jednu od najstarijih te najpoznatijih crkvi u Rimu. Također, broj žrtava je iznosio oko 1.500 poginulih i značajno velik broj ranjenih. Sam Pio XII. je pohitao na mjesto događaja gdje se zadržao određeno vrijeme kako bi pomogao pogođenom narodu, pri čemu se i molio klečeći u ruševinama. U prilog tezi kako je Pio XII. pomagao unesrećenima ide i činjenica kako je na njegovu odlasku uočena krv na njegovu bijelom mantilu. Zbog pružanja pomoći, na Pija XII. kao papu se ponovno gledalo kao na poglavara Rima (Cornwell, 2005: 164).

Mnogi su govorili kako je Sveta Stolica bila nepristrana te zajedno s njom i Radio Vatikan. No, činjenica da je Radio Vatikan govorio protiv fašizma i nacionalsocijalizma tijekom Drugog svjetskog rata, te da nije govorio protiv Saveznika, s jedne strane dokazuje njihovu „pristranost“. Isto tako, nisu spominjali poljski terorizam, nisu se protivili engleskoj blokadi zbog koje su mnogi ostali gladni i slično. Govorilo se o stvarnim činjenicama te o njemačkim i vjerskim progonima koje su uspoređivali s progonima prve Crkve.

Zbog toga što Pio XII. nije oštro reagirao na zlodjela u Poljskoj, 1942. godine je došlo do napetosti na relaciji vatikanskih i poljskih odnosa, pri čemu su poljski biskupi slali pisma u Vatikan, na koje nisu dobivali odgovore, kao niti javno obraćanje Pia XII. (Phayer, 2010: 54).

Pierre Blet mišljenja je kako je Pio XII. pomno razmišljao o javnim istupima i da mu nije bilo jednostavno odlučiti se za ovakvo tiho djelovanje, s obzirom kako je smatrao da protesti mogu samo još više naštetiti onima kojima je bila potrebna pomoć. Nakon što je Drugi svjetski rat završio, brojne su osobe čak i dijelile mišljenje s Papom. Iako je Pio XII. ostavljao dojam kao da se drži šutnje, za cijelo vrijeme je ipak organizirana pomoć o čemu svjedoči veliki broj zahvala židovskih organizacija koje su bile zadovoljne ovakvim djelovanjem. S tim u vezi, povjesničar Pinchas Lapide smatra kako se broj spašenih osoba popeo na brojku od 850 tisuća (Blet, 2004: 284).

6.5. SOVJETSKI NARATIV - PAPA PIO XII. KAO HITLEROV PAPA

Nakon Oktobarske revolucije 1917., u Sovjetskoj Rusiji te zatim u SSSR-u dolazi do jačanja komunizma i samim time se pojačava progon Crkve. Papa Pijo XII. tri je puta ponudio

Josifu Staljinu uspostavu diplomatskih odnosa između Vatikana i Sovjetskog Saveza. Na taj bi način papa priznao komunistički režim, a zauzvrat je tražio da Sovjetski Savez prestane progoniti kršćane, no bez uspjeha. Od samih početaka, Sveta Stolica je na sovjetski boljševizam gledala kao na čisto utjelovljenje zla od kojeg se Crkva i svijet moraju braniti.

Prvo etiketiranje pape Pija XII. kao Hitlerova pape stiže 3. lipnja 1945. godine tijekom emitiranja programa „Radio Moskva“. Sovjeti su znali kako je kršćanstvo na čelu s papom najveći neprijatelj njihove ideologije i od tog trenutka kreće njihova kampanja protiv Katoličke Crkve. Staljin je pokušao odmah nakon rata oblatiti papu i okrenuti saveznike protiv njega i Katoličke Crkve. Istok je bio pod Staljinovom čizmom, no na Zapadu su bila još svježija sjećanja na to kako je papa pomagao Saveznicima te se borio protiv rata i masovnih ubojstava. Prvi i najlogičniji korak bio je uništenje zadnje vatikanske enklave u Sovjetskom Savezu – Katoličke Crkve u Ukrajini. Većina je ukrajinskih nadbiskupa optužena da je surađivala s nacistima te su biskupi poslani u radne logore ili su streljani na licu mjesta. Papa Pio XII. odgovara enciklikom *Orientalis Omnes Ecclesiae*, u kojoj ohrabruje ukrajinski narod i baltičke zemlje, „...u Njegovoj ljubljenoj dobroti On će smiriti ovu strašnu oluju i napokon je privedi kraju“ (Vatican.va: D).

Sve katoličke institucije u baltičkim zemljama su se nakon rata našle u rukama Sovjetskog Saveza. Upravo je Crkva bila trn u Staljinovu oku. Odmah je započeo operacije protiv Crkve zbog čega je uposlio svog dugogodišnjeg suradnika, Andreja Vyshinskog koji je radio u bivšem NKVD¹⁴-u. Vyshinski je po naređenju počeo zatvarati Katoličke crkve u Latviji, Estoniji i Litvi. Staljin je gajio velike nade da će se pridružiti silama Osovine, no to se nije dogodilo. Hitler napada SSSR 22. lipnja 1941. godine te ne nailazi na snažan i organiziran otpor. Ovo povjerenje koje je Staljin gajio prema Hitleru rezultiralo je velikim žrtvama. Više od 10 milijuna vojnika i 14 milijuna civila je stradalo pod nacističkom čizmom.

Prvi šef KGB-a bio je Jurij Andropov, bivši ambasador te kasnije šef odnosa komunističkih partija u svijetu. On je nastavio Staljinovu i Hruščovljevu politiku širenja dezinformacija o religijskim i bitnim političkim vođama, kao što su u to vrijeme bili Pio XII. i američki predsjednik John F. Kennedy. Metodu širenja dezinformacija razvio je sovjetski KGB u suradnji sa svojim vanjskim agentima, u konkretnom slučaju ponajviše s Carlom Marzanijem kodnog imena „Nord“ i I.F Stone kodnog imena „Blin“ koji su bili novčano nagrađeni za svoj

¹⁴ NKVD – politička policija koja je djelovala u Staljinovo ime i rješavala se političkih neistomišljenika. Bio je na čelu velike čistke Ruske Pravoslavne Crkve od 1936. do 1938., koja je rezultirala s više od 7 milijuna presuda na smrt (Pacepa i Rychalk, 2013: 110).

trud (Pacepa i Rychalk, 2013: 274). Stone je 9. ožujka 1964. objavio članak u kojem opisuje Pija XII. kao Hitlerova i Mussolinijeva prijatelja.

Ova farsa je bila toliko jaka da je rezultirala velikim razilaženjem između katolika i religija 1972. godine kada je započela operacija „Sig“ (eng. *Socialist division of labor*). Navedena je operacija imala za cilj pretvoriti države islamske vjeroispovijesti u oružje koje se može koristiti protiv Sjedinjenih Američkih Država, u čemu je ta operacija i bila uspješna. Sovjetski Savez je htio zavladatai svijetom, a kako to najlakše učiniti, nego metodom 'zavadi pa vladaj'. Dolaskom novog stoljeća, velik broj knjiga je objavljen na temu pape Pija XII. kao kolaboracionista fašističkih i nacističkih režima. Jedna od značajnijih i poznatijih knjiga bila je ona Johna Cornwella *Hitlerov papa* koja je napisana kako bi ljude odmaknula od Vatikana i kršćanstva.

6.6. VATIKAN NA KRAJU DRUGOG SVJETSKOG RATA

Drugi svjetski rat u Europi završava 8. svibnja 1945. godine kapitulacijom Trećeg Reicha, potpisanom dan ranije u Reimsu (povijest.hr). Njemačka je pristala na bezuvjetnu predaju Saveznicima. Prema nekim izvorima, u ratu je ubijeno više od 60 milijuna ljudi, dok je velik broj ljudi ozlijeđen ili su stradali na druge načine. Više od 14 milijuna ljudi je raseljeno iz Njemačke (dw.com). „*Nijemcima je zazvonio takozvani „nulti sat“ – bio je to početak borbe za opstanak neposredno nakon rata. Preostalu energiju usmjerili su u napornu obnovu. Raščišćavanje ruševina bilo bi gotovo nemoguće pothvat bez žena – „žena iz ruševina“ (Trümmerfrauen), kako su ih zvali. Pod tim imenom su ušle i u legendu. Ali Nijemci uklanjaju još nešto: ruševine prošlosti. To je vrijeme zaborava i potiskivanja vlastite krivice za rat. Računalo se samo ono što je sada i samo ono ovdje“* (dw.com). Trebalo je ponovno urediti i vratiti svijet iz ruševina na noge. Tijekom rata, održavane su mirovne konferencije u Teheranu (1943.) i na Jalti (1945.). Na Jalti su sudjelovali predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Franklin Delano Roosevelt, premijer Velike Britanije Winston Churchill te vođa Sovjetskog Saveza Josif Visarionovič Džugašvili Staljin. Prema nekima, Staljin je bio vrlo oprezan i sumnjičav prema svojim kolegama, pogotovo jer je znao kako se zapadni Saveznici neće slagati sa širenjem komunizma u istočni dio Europe. Zamjerao im je i to što nisu ranije otvorili drugi front na zapadu jer bi time više rasteretili SSSR.

Ova velika trojka se sastala na Jalti u veljači 1945. godine, u vrijeme dok se omča velikom brzinom stezala oko Njemačke. Od važnijih pitanja trebalo je riješiti i ono o sudbini Poljske koja se tada nalazila pod sovjetskom kontrolom. Staljin je zahtijevao pola Poljske,

komunističku vlast u Lubinu te pravo glasa u Ujedinjenim narodima za svaku od novonastalih država na istoku Europe koje su bile pod Staljinovim nadzorom. Roosevelt i Churchill smatrali su kako treba uvažiti i mišljenje pape Pija XII. prilikom podjele Europe nakon rata. Prema usmenoj predaji, Staljin je na taj prijedlog odgovorio pitanjem „*Koliko divizija ima taj papa?*“. Anglo-Amerikanci bili su u pat poziciji jer su Sovjeti imali veliku vojnu moć u Poljskoj. Mirovna konferencija na Jalti završena je dogovorom između Roosevelta i Churchilla s jedne i Staljina s druge strane. Anglo-Amerikanci prihvatili su Staljinove zahtjeve, a Staljin se obvezao u Poljskoj održati izbore kako bi narod sam izabrao svoju vlast. Također je udovoljio Amerikancima te objavio rat Japanu dva dana nakon bacanja atomske bombe na Hirošimu 6. kolovoza 1945. Kraj Drugog svjetskog rata te kapitulacija Japana označili su i kraj savezništva između političkog Zapada i Istoka. Predsjednik Roosevelt umire u travnju 1945. godine te na njegovo mjesto dolazi Harry S. Truman, čvrst antikomunist (nationalww2museum.org).

Za vrijeme svoga pontifikata, Pio XII. doživio je tri faze međunarodnih odnosa: Drugi svjetski rat, Hladni rat i početni period popuštanja zategnutosti. Za svo to vrijeme Vatikan je predstavljao aktivnog sudionika u međunarodnim odnosima, pri čemu je cilj bio čuvanje pozicije Crkve. Naime, s obzirom na sve prilike i situacije u svijetu, Crkva je bila prilično uzdrmana javljanjem novih demokratskih te revolucionarnih snaga na međunarodnoj sceni, kao i političkim promjenama i zbivanjima. Pio XII. je vjerovao kako će se zaustaviti širenje komunističkog pokreta Hladnim ratom i uređenjem zapadnog sistema na blokovskoj osnovi, na transatlantskom zajedništvu koje je predvodio SAD te se stoga povezao s njima (Cvrlje, 1980: 60).

Nakon što je Drugi svjetski rat okončan, utjecaj Vatikana bio je najizraženiji u kreiranju politike zapadnoeuropskih zemalja te SAD-a. Papa Pio XII. bio je zagovornik trenutnog omjera snaga na području Europe, prema kojemu bi utjecaj Katoličke crkve bio dominantan. Pio XII. je čvrsto vjerovao u realizaciju svoga sna obzirom kako su se na europskoj sceni nalazila tri velika katolička državnika, i to: Konrad Adenauer u Njemačkoj, Alcide De Gasperi u Italiji te Robert Schuman u Francuskoj. Papa je, kroz suradnju s navedenima, htio realizirati političke ciljeve Svete Stolice te same Crkve. Neki od ciljeva bili su: kraj širenja komunističkog utjecaja, interes SAD-a uz Katoličku Crkvu, realizacija što brže suradnje Zapadne Europe s ciljem pružanja otpora širenju komunizma i slično.

Papin interes za borbu protiv komunizma ponovno se rasplamsao prilikom izlaska Italije iz rata, pogotovo za vrijeme dolaska maršala Badoglia na vlast. Prvenstveno je Sveta

Stolica htjela da se Italije povuče iz rata kako bi spriječila dolazak komunizma na prostor Italije, no vrijeme će pokazati kako je Badoglio zapravo otvorio Italiju komunistima. Pokušali su na sve načine zblížiti Anglo-Amerikance i sile Osovine te ih okrenuti da se zajedno bore protiv komunizma, no ožiljci rata i međusobnog razaranja bili su prejaki da bi se to ostvarilo. Sjedinjene Američke Države zajedno s Velikom Britanijom su bile svjesne sovjetske opasnosti, no u tom trenutku nisu mogli savezniku okrenuti leđa. Uostalom, SSSR je rasteretio saveznike i prisilio njemačku vojsku da rat vodi na dva fronta zbog čega se doslovce našla u sredini oružanog sukoba. Anglo-Amerikanci pritiskali su Reich s lijeva, dok je SSSR napadao s desna.

U suštini je Sveta Stolica željela povlačenje objiju strana s talijanskog teritorija, no to se nije dogodilo. U Vatikanu se tada počinje javljati i ideja o izmjeni odnosa prema kolonijalnim zemljama i antikolonijalnim pokretima, no ipak ostaje nepromijenjen antikomunistički pravac Pija XII., koji ga je limitirao u shvaćanju važnosti zemalja u razvoju i njihovih oslobodilačkih pokreta (Cvrlje, 1980: 57).

7. SVETA STOLICA I ANTISEMITIZAM

Možemo sa sigurnošću istaknuti kako je antižidovska tradicija stara kao i samo kršćanstvo. Pogledamo li u prošlost, u judaizam, nalazimo organizirani razdor koji tada nije priznao Mesiju zbog čega dolazi do uzajamnog neprijateljstva i animoziteta koji u nekim dijelovima društva traje još i danas. Mnogi bi rekli kako je ovo bilo plodno tlo za raspirivanje plamena nacizma i antisemitizma, no to se ispostavilo kao suprotno. Ideje nacizma kao što su nejednakost rasa, rasna čistoća, nadmoć rase nad religijom, nisu prihvaćene od velike većine kršćana. Upravo je to bilo u suprotnosti s evanđeoskim porukama (Lecomte, 2010: 59).

„Židovsko pitanje je pitanje ljudskosti. Progoni kojima su izloženi Židovi u Njemačkoj i drugim okupiranim državama...uvreda su pravdi, milosrđu, humanosti. Isti brutalan tretman trpe i kršteni Židovi, Katolička Crkva zato apsolutno ima razloga intervenirati, kak uime božanskog zakona tako i uime onoga prirodnog“ (Ickx, 2023: 62).

Hitler 1938. dolazi u Rim pomoći tamošnjoj Fašističkoj stranci izraditi rasne zakone koji su kasnije objavljeni u deset točaka, „*objasnivši da odsad postoji čista „talijanska rasa“, „arijskog podrijetla“ te da ne dolazi u obzir „kvariti“ ju miješanim brakovima, poglavito sa Židovima*“ (Lecomte, 2010: 60).

Sveta Stolica reagira u nekoliko navrata, no vrhunac svega je bio govor koji je bio Pio XI. održao na Mussolinijev rođendan. „*Katolički znači univerzalan, ne rasistički, ne*

nacionalistički! (...) Ljudski rod, sav ljudski rod, samo je jedna velika univerzalna ljudska rasa! Pitamo se zašto je Italija, u nesretnom oponašanju, trebala slijediti primjer Njemačke! (...) Ljudska stvarnost i dostojanstvo traže samo jednu veliku obitelj, ljudski rod, ljudsku rasu!“ (Lecomte, 2010:61). Odmah nakon govora stižu brojne reakcije iz Njemačke i Italije. Njemački tisak se izrugivao papi, posebice jer je izjednačio nacizam i boljševizam. Dva dana nakon govora, papi u posjet stiže Mussolini koji je vidno uzrujan opisao papin govor kao izdaju, te napomenuo kako će Italija nastaviti dalje po pitanju rasizma i antisemitizma. Posebno ga je zaboljelo to što ga je papa optužio da „prepisuje“ od Hitlera.

Nedugo nakon Mussolinijeva posjeta, Italija je otvoreno krenula s mjerama antisemitizma. Mladi Židovi više se nisu mogli obrazovati, otpuštaju se nastavnici „narijevske“ rase, a talijanski Židovi se protjeruju iz svojih domova. (Lecomte, 2010: 61).

Nacisti i fašisti su Židove podijelili na dvije skupine. Prva skupina su bili Židovi koji su otpočetak svog života prakticirali židovsku vjeru i živjeli u skladu s židovskim običajima te su oni prvenstveno bili meta deportacija. Druga skupina se sastojala od Židova koji su se obratili na kršćanstvo, te su u toj skupini postojale još dvije podjele i to na one koji su se obratili na kršćanstvo „...*davno prije rata i one koji su se obratili netom prije početka rata ili tijekom prvih godina rata*“ (Ickx, 2023: 68). Kako je rat odmicao, tako su se rasni zakon pooštravali, a iznimke se u principu nisu poštovale. Velik je broj svjetskih država dao papi odobrenje da u svoje ima izdaje vize i putovnice, no samo „...*davno krštenim Židovima*“ (Ickx, 2023: 68). Primjer toga jest Albert Katz koji je u srpnju 1941. godine napisao zamolbu Apostolskom nunciju u Francuskoj da mu odobri izbjeglištvo u Brazil, no zamolba je odbijena jer je Katz kršten godinu dana prije, 1940. godine.

Još jedan primjer jest Ines Stame, Talijanka koja je u studenom 1943. godine pisala Svetoj Stolici i molila za pomoć. Bila je udana za arijevsca, no našla se na popisu za deportaciju obzirom je njezina pokojna majka 50 godina bila je židovka. Uz pismo je priložila i preporuku monsinjora Brugnole. Prema zbirci Serie Ebrejia postoje informacije kako je sveti otac bio osobno upućen u predmetni zahtjev te da je naredio da se pokuša učiniti sve što je moguće ne bi li se Stame spasila. Monsinjur Dell'Acqua koji je tada radio u Odjelu za opće poslove unutar Državnog tajništva, prenio je monsinjoru Brugnoli kako nije moguće dovesti gospođu Stame u Vatikan, no neka se obrati sestrama iz Reda Maria Bambina ili sestrama iz Reda Dell'Adolorata (Ickx, 2023: 79). Prema podacima iz arhiva nije jasno što se točno dogodilo s gospođom Stame, no postoji mogućnost da su nju i njezinu djecu prihvatile i spasile sestre.

Situacija se od 1941. godine mijenja na gore te su svi stanovnici židovskog podrijetla bili deportirani, no nisu samo Židovi pisali papi vapaje za pomoć. Anton Kalicinski, austrijski katolik koji je tridesetih godina 20. stoljeća bio aktivan član katoličke organizacije u Austriji, je također uputio svoj poziv za pomoć. Naime, Anton Kalicinski bio je član austrijske fašističke strane pod nazivom Domovinska fronta koja je nakon pripajanja Austrije 1938. godine raspuštena. Kalicinski je bio novinar koji je pisao za katolički dnevni list Volksblatt, a svojim je radom privukao pozornost Gestapa. Znao je da je u opasnosti te da je samo pitanje vremena kada će biti uhićen i izložen vjerskim progonima. Prvom prilikom, odlazi u Rim gdje je Svetoj Stolici predstavio svoje zahtjeve među kojima je i bio onaj da se „...iz Genove zaputi u Rio, a zatim i u Lages u Brazilu“ (Ickx, 2023: 62). Na njegovu sreću, zahvaljujući svećeničkim poznanstvima, Kalicinski je uspješno otputovao u Južnu Ameriku.

7.1. SERIE EBREJIA

Postoji velik broj izvora, odnosno Židovskih dosjea koji su arhivirani pod zbirkom Serie Ebrejia. „Svaki dosje predstavlja jednu obitelj ili skupinu ljudi, što objašnjava raznolikost i brojnost izvora“ (Ickx, 2023: 62). Neprocjenjiva zbirka povijesne vrijednosti Serie Ebrejia sastoji se više od 2.800 zamolba za pomoć koje su tijekom ratnih godina¹⁵ slali Židovi i osobe koje su zastupale interese židovske zajednice (Ickx, 2023: 67). Trenutačno se čuva u Povijesnom arhivu Državnog tajništva – Odjela za odnose s državama. Tijekom rata, komunikacija je naravno bila otežana, što je dodatno utjecalo na konačan ishod zamolba. Najčešće je situacija bila takva da je određena osoba već uhićena, deportirana ili pogubljena, dok bi bilo odlučeno o njezinom zahtjevu, stoga je velik broj dosjea otvoren i zatvoren bez rezultata.

7.2. SLUČAJ MARIJE GERDE FERENCZY

O Mariji Gerde Ferenczy postoji zapis u arhivu pod nazivom Signora Gerda Maria Ferenczy – Israelita. Maria Gerda i njen suprug Oskar su bili katolici iz Austrije i praktični vjernici nekoliko generacija, no bili su diskriminirani zbog činjenice kako njihove bake i djedovi nisu bili kršteni. Našli su se na meti Gestapoa bez obzira na činjenicu što je Oskar bio jednom časnik njemačke vojske, a „...kap koja je prelila čašu bilo je izbacivanje njezine kćeri Manon – izvrsne učenice – iz škole, i to tijekom posljednje razredne godine“ (Ickx, 2023: 163). Strahujući za svoj život i život svoje obitelji, Maria Gerda napušta Austrija i bježi u Zagreb, gdje ostaje pod zaštitom nadbiskupa Alojzija Stepinca sve do svibnja 1939. godine. Nakon što

¹⁵ Prvenstveno se odnosi na godine između 1938. i 1944. Nakon 1944. uvelike se smanjio broj zamolbi i pisama.

su u NDH 1941. stupili na snagu rasni zakoni, obitelj Ferenczy bježi u Opatiju koja je bila pod talijanskom kontrolom.

U Opatiji i dalje piše svetom ocu, a uz jedno od svojih pisama, priložila je i pismo preporuke koje joj je napisao Katolički odbor za izbjeglice u Zagrebu i potpisao Franjo Šeper, „...osobni tajnik zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, koji je podupirao rad tog Odbora“ (Ickx, 2023: 164).

Po Vatikanskim arhivima, može se naslutiti kako je papa Pio XII. pročitao njezina pisma o čemu govori interni memorandum „... s nadnevkom 20. studenog 1939.:“*“Obitelj Ferenczy, nearijevska, katolička (otac, majka i osamnaestogodišnja kći), izbjegla u Abbaziju, preklinje Svetog Oca da joj pomogne. Izuzetno žalostan slučaj“, „Možda pružiti novčanu pomoć?“* (ASRS, AA.EE.SS. Ebrei, 37, 9 bis. Ickx, 2023: 164).

Kako Sveta Stolica nije znala kakvu točno Maria Gerda pomoć traži, stupaju u kontakt s biskupom Riječke biskupije, monsinjorom Ugom Camozzom koji izvještava Svetu Stolica kako obitelj želi pobjeći u Abesiniju, područje današnje Etiopije, ali u tom trenutku nisu imali vize. Njemačke vlast su ih opomenule da ukoliko pokušaju pobjeći, biti će deportirani „...u neki od koncentracijskih logora u Poljskoj“ (Ickx, 2023: 166). Ubrzo nakon toga, Oskar Ferenczy je uhićen i poslan u talijanski zatvorski centar te se činilo da nema izlaza, no Maria Gerda ponovno stupa u kontakt sa Svetom Stolicom i moli za pomoć. Otac Tacchi Venturi zatim šalje pismo zapovjedniku policije u Rimu koji šalje brzojav u Rijeku, Uredu za strance riječke prefektуре. Sreća u nesreći bila je ta da je šef Ureda bio Giovanni Palatucci, talijanski narodni heroj i pripadnik pokreta otpora koji je tajno pomagao Židovima na tom području.

„Zbog rasnih zakona izgubili smo sve naše bogatstvo. A tijekom onih dviju godina prognanstva do dna smo iskapili čašu gorčine. I da nemamo vjere koja nas drži, duboku vjeru i ufanje u Blaženu Djevicu i njezina Sina, više ne bismo bili na životu. Posljednjih šest tjedana doslovno nas je bacilo u ponor i iz jedne nedaće upadam u iduću...“

Sve će se to okončati kada budemo dobili vizu. Zato vas preklinjem u ime našeg Gospodina da izdate nalog neka nam se viza izda telegrafom zato što bi samo jedan sat kašnjenja mogao odlučivati o sudbini troje vjernih, odnosno hoće li ostati na životu i umrijeti. Ako je moguće, molim vas, izvijestite o tome telegrafom Questuru (šefa policija) u Rijeci.

Na taj ćete način spasiti jednu obitelj.

Preklinjem Blaženu Djevicu da poda krila mojemu preklinjanju i da Vas blagoslovi. „Ickx, 2023: 171).

Odmah po primitku ovog pisma, Sveta Stolica po riječkom biskupu Ugu Camozzu šalje financijsku pomoć od 800 lira (oko današnjih 600 eura) obitelji Ferenczy (Ickx, 2023: 171). Napokon, 19. kolovoza 1940. godine kardinal državni tajnik Maglione javlja riječkom biskupu kako je brazilska viza odobrena, a obitelj Ferenczy se konačno ukrcala na brod Rt dobre nade koji je preplovio Atlantski ocean prema Brazilu. U tom trenutku, Maria Gerda vjerovala je kako se njena obitelj spasila nacističkih nedaća, no dolaskom u Brazil, njenog muža Oskara zadržava brazilska policija. Brazilska policija zahtjevala je brzu potvrdu vize od strane Svete Stolice, pa je Ured žurno poslao brzojav s potvrdom vize natrag u Brazil da bi 29. srpnja 1941. godine obitelj Ferenczy naposljetku stupila na brazilsko tlo (Ickx, 2023: 173). Pisma Marije Gerde jedni su od prvih dokumenata u kojima se Sveta Stolica upoznala s njemačkom deportacijom Židova i ostalih nepodobnih skupina.

7.3. KONAČNO RJEŠENJE

Tijekom srpnja 1942. godine Svetoj Stolici stižu vijesti o „konačnom rješenju“ te se od pape traži da hitno reagira i otvoreno prosvjeduje, no državni tajnik Maglione umiruje stvari i govori kako bi otvoreni prosvjed učinio više štete nego koristi. U Nizozemskoj ipak dolazi do otvorenog neslaganja i bunta protiv deportacija Židova. Nizozemski nadbiskup Johannes De Jong je bio jedan od prvih koji je u nedjelju 26. srpnja 1942. godine objavio pastoralno pismo svim župama na svom teritoriju kojim osuđuje deportaciju Židova. Njegovo pismo izazvalo je velik bijes Trećeg Reicha te nacisti kreće s masovnim deportacijama svih „nearijevskih“ katolika, „što znači one židovskog podrijetla, među kojima i Edith Stein, filozofkinju, karmelićanku i buduću sveticu koja je umrla sa svojom sestrom Rosom čim je stigla u Auschwitz, 9. kolovoza 1944.“ (Lecomte, 2010: 85).

U to je vrijeme papa pripremao tekst od dvije strane koje je planirao predati novinama L'Osservatore Romano kojim osuđuje djelovanje Reicha i Hitlera. Odmah po primitku nesretnih vijesti iz Nizozemske i masovne deportacije Židova, papa odustaje od objavljivanja teksta i naređuje da se on uništi u slučaju da fašisti zauzmu Vatikan.

Kako bi razumijeli ulogu Svete Stolice i pape Pija XII. u Drugom svjetskom ratu potrebno je proučiti njegovo djelovanje u Prvom svjetskom ratu. U tom je razdoblju vodio vanjsku politiku Svete Stolice te je bio na čelu Ureda, odnosno na poziciji koju je za vrijeme Drugog svjetskog rata obnašao otac Tardini.

Stajalište pape Pija XII. o Židovima očituje se u njegovom pismu 1916. godine u kojem odgovara na peticiju Američkoga židovskog odbora (American Jewish Committee). U to je vrijeme Odbor tražio javno istupanje Svete Stolice u korist Židova koji su na istočnom frontu bili podvrgnuti mučenjima i ubojstvima, ponajviše u Poljskoj. Pietro Gasparri, im je ovako odgovorio: „...*Vrhovni poglavar*“ „...*kao poglavar Katoličke Crkve, koja, vjerna svojoj božanskoj doktrini i svojoj preslavnoj tradiciji, sve ljude smatra braćom i poučava kako trebamo voljeti jedni druge, neprestano će bdjeti nad time da tu vrijednost poštuju kako pojedinci tako i nacije kao princip prirodnog prava te će osuđivati njegovo kršenje. To pravo mora biti poštovano i kada je riječ od Djeci Izraelovoj, a isto bi trebalo vrijediti i za sve ljude jer ga ni pravda ni vjera ne mogu uskratiti samo zbog razlike u vjerskoj pripadnosti*“ (Ickx, 2023: 432). Prema Vatikanskim Arhivima, gotovo je sigurno kako je autor ovog pisma Eugenio Pacelli, budući Papa Pijo XII., a po mnogima je i ovo bio u jednu ruku uvod u deklaraciju Drugog vatikanskog koncila *Nostra aetate* koji se bavi nekršćanskim religijama. Posebna pažnja stavljena je na odnos Katoličke Crkve prema Židovima.

7.4. SKRIVANJE ŽIDOVA U DRŽAVI VATIKANSKOG GRADA

U listopadu 1943. godine SS provodi raciju u Rimu u svrhu pronalazjenja židova i njihove deportacije. Važno je napomenuti kako su se tisuće talijanskih židova skrivale po katoličkim institucijama u vlasništvu Vatikana, pogotovo nakon „Deklaracije o rasi“ u ljeto 1938. godine. Sveta Stolica je i zaposlila brojne židova unutar Vatikanske knjižnice te Radija Vatikan i time ih u jednu ruku zaštitila od dodatnog progona. Papa Pio XII. poticao je „*samostane, sjemeništa, crkve, kongregacije, knjižnice, bolnice, sveučilišta i hodočasnička skloništa da otvore svoja zdanja, uključivši i neke samostane zatvorenog tipa*“ (Lecomte, 2010: 89). Veliki rimski rabin Israel Zolli, također je našao zaštitu unutar Vatikana zajedno sa svojom obitelji. Smatra se kako je nekoliko tisuća talijanskih Židova za vrijeme racije u Rimu bilo skriveno upravo u rimskim vjerskim institucijama, koje su pod vlasništvom Vatikana. Podaci ukazuju kako je unutar Vatikana bilo 477 Židova, a njih više od 4.000 sklonište je pronašlo u katoličkim institucijama. Papina ljetna rezidencija je također služila kao sklonište za gotovo 3,000 Židova. U prilog navedenom, rimski Židov Michael Togliacozzo, koji je spašen u katoličkom sjemeništu, navodi kako je upravo uz pomoć i posredstvom katoličkih ustanova, spašeno čak oko 80% rimskih Židova (Krišto, 2014).

Rim je u listopadu 1943. godine bio već pet tjedana pod okupacijom njemačke vojske. Vojska je dolazila na vrata nekoliko stotina židovskih obitelji kako bi izvršili raciju. U takvim postupanjima je preko tisuću osoba ukrcano u kamione i odvedeno u Auschwitz.

U subotu 16. listopada 1943. kreće tajna operacija pod vodstvom Hauptsturmführera Danneckera, koji je odgovarao Gestapou zadužen za židovska pitanja. Cilj ove tajne operacije bilo je fizičko eliminiranje 12.000 rimskih Židova (Lecomte, 2010: 68). Sve je krenulo u ranim jutarnjim satima kada vojnici Waffen-SS-a zajedno s Gestapom, upadaju u obiteljske domove i izvlače ljude na ulicu, ukrcavaju u kamione i odvoze prvo do kolodvora, a zatim ih prebacuju u teretne vlakove na putu za koncentracijski logor Auschwitz.

Princeza Pignatelli Aragona o svemu obavještava papu Pia XII koji je „*bio zaprepašten i ogorčen*“ (Lecomte, 2010: 69). Po saznanju ove informacije Pio XII. ne poduzima ništa osobno, već putem posrednika, pri čemu ništa nije bilo riješeno. Ovaj potez mnogi zamjeraju papi, obzirom da su mišljenja kako bi papin javni prosvjed toga dana možda i spasio eliminaciju Židova (Lacomte, 2010: 70). Papa je putem svojih kanala došao do kontakta generala Rainera Stahela, šefa vojnog zapovjedništva u Rimu te ga je molio da odmah prestane s uhićenjima. Rainer zatim šalje poruku vrhovnom zapovjedniku SS-a Heinrichu Himmleru, koji ga zbog slabosti i izdaje odmah šalje na istočni front. Neki ljudi smatraju kako je papa mogao otvoreno protestirati protiv ove operacije, dok drugi pak misle kako bi to svejedno bilo uzaludno.

8. ZAKLJUČAK

Pio XII. (1876.-1958.) je na čelo Crkve došao tijekom najveće ratne katastrofe u cjelokupnoj povijesti ljudskog roda, za vrijeme Drugog svjetskog rata. Naime, papa svoj pontifikat 1939. počinje svojevrsnim pozivom upućenim europskim državama u kojem predlaže da se nesporazumi koji postoje, riješe diplomatskim putem, točnije zajedničkim snagama oko konferencijskog stola. No, važno je istaknuti kako ovaj papin poziv ne nailazi na plodno tlo od strane glavnih i najvećih europskih sila. Ipak, Pio XII. kroz Drugi svjetski rat na diplomatski način posreduje između strana u ratu, pri čemu pruža pomoć izbjeglicama i žrtvama rata, ali također i održavajući nepristranost Svete Stolice s druge strane (Blet, 2004: 318).

Velika većina nesporazuma dolazi od toga što se diplomacija Svete Stolice uspoređuje s ostalim diplomacijama svijeta, a ona se ne može uklopiti u postojeće obrasce. „*Osnutak Crkve, onako kako ga ona razumije, nije vezan ni za kakvu odluku ljudskih autoriteta, već je vezan uz želju i nalog Isusa Krista, njezina utemeljitelja*“ (Miščin, 2006: 210).

Temeljno načelo Crkve zbog njezinog utemeljenja je upravo načelo božanskog prava, *Ius Divinum*, kojim se apostolu Petru i njegovim nasljednicima daje „...*vrhovna, puna, neposredna i sveopća vlast...*“ (Miščin, 2006:210). Rođenje diplomacije Svete Stolice dogodilo se kada je Krist dao nalog svojim učenicima da idu po svijetu i propovijedaju Evandjelje.

Papa tijekom rata ima dva kanala djelovanja. Prvi je bio onaj civilni kroz koji je pomagao civilnim žrtvama rata i djelovao kroz međunarodni Crveni križ. Drugi, onaj diplomatski, je u početku koristio da odvрати Mussolinija od ulaska u rat, a pritom je hvalio njegovu mudrost i razboritost kroz svoje poruke. U konačnici, papa je svu svoju pažnju usmjerio na poziv za dijalog i prestanak oružanog sukoba.

Mnogi smatraju kako je djelovanje Pia XII. za vrijeme Drugog svjetskog rata shvaćeno dvojako. S jedne strane smatra se kako je Papa ispravno postupio, dok ga se s druge strane optužuje za šutnju (Požar, 2000: 232). Pio XII. zamjera se kako nikada nije javno osudio pokolj nad 6 milijuna Židova kao ni nacističke zločine. Godine 1940. Njemačka je osvojila Belgiju i Nizozemsku, no ni tada Pio XII. Njemačku ne naziva agresorom. Isto tako, nakon ulaska Italije u rat, papina je šutnja shvaćena kao podržavanje fašizma. Usprkos kritikama, važno je istaknuti kako je Pio XII. spasio oko 400 tisuća Židova od plinskih komora (Houge, 2000: 246). Jedan u nizu od dokaza koji to potvrđuju je i Israel Zolli, veliki rimski rabin koji se preobratio na kršćanstvo 13. veljače 1945. godine. Prilikom preobraćenja, uzeo je novo ime

Eugenio, po čovjeku koji je učinio toliko puno toga da zaštiti židove tijekom rata. U svojim memoarima Zolli je napisao: „*Niti jedan drugi heroj u povijesti nije zapovijedao takvom vojskom; svećenička vojska radi u velikim i malim gradovima kako bi osigurala kruh za progonjene i putovnice za bjegunce. Časne sestre odlaze u kantine kako bi pružile gostoprimstvo ženskim izbjeglicama. Ljudi koji upravljaju samostanima idu u noć kako bi presreli njemačke vojnike koji traže žrtve Pio XII. prije svega dobročinitelj koji se ne plaši smrti*“ (Zolli, 1997: 187).

Pio XII. želio je Crkvu održati u potpunosti neutralnom te iz tog razloga nije osudio Hitlerov napad na Sovjetski Savez 1941., zbog čega ga mnogi i danas optužuju da je šutio umjesto da je oštro, odnosno odrješito osudio nacistička zlodjela. Mnogi analitičari smatraju kako je papa u velikom dijelu bio suzdržan prema fašistima i nacistima. Prvenstveno je potrebno uzeti u obzir kako nije bilo lako procijeniti situaciju iz Rima, dok bi opet pretjerana reakcija i javno optuživanje od strane Svete Stolice, izazvala bi još veću odmazdu nacista protiv katolika i židova i to bi se moglo shvatiti kao zauzimanje protunjemačkog stava.

S druge strane, Pio XII. nailazi na razumijevanje i podršku obzirom da su mnogi smatrali kako je takvo njegovo ponašanje bilo sprječavanje još većih razaranja. Smatram kako je papa postupio najbolje moguće s obzirom na okolnosti. Da je javno i oštro govorio protiv nacizma i fašizma osudio bi još veći broj ljudi na smrt. Sudeći prema izloženim dokazima, papa je svojim djelovanjem spasio brojne živote, stoga se evidentno pasivnost vatikanske politike ne može uzeti kao razlog stradavanja velikog broja ljudi. Time se pobija prva hipoteza iznesena na početku ovog rada. Pridjev „Hitlerov papa“ došao je sa savezničke strane, odnosno iz SSSR-a. Sovjeti su iskoristili papinu „pasivnost“, odnosno izostanak snažnijih reakcija, kako bi papu pokazali u negativnom svjetlu. Evidentno je kako je bilo potrebno sklopiti 'pakt s đavlom' te napraviti određene ustupke, kako bi se spasio što veći broj ljudi. Papa nikako nije bio pod Mussolinijevim ili Hitlerovim utjecajem, a iznesenim dokazima pobija se i druga hipoteza.

9. SAŽETAK

Diplomatski napori Svete Stolice temelje se na njenoj misiji promicanja univerzalnih vrijednosti, ljudskog dostojanstva i neutralnosti u globalnim pitanjima. Upravo su se takva pitanja pojavila u prvoj polovici prošlog stoljeća, a teološki temelji i povijesni kontekst oblikovali su pristup Crkve u tom razdoblju.

Glavnina rada posvećena je istraživanju odnosa Vatikana s ključnim zemljama uključenim u Drugi svjetski rat, poput Italije, Njemačke i Saveznika. Tu se javlja i po mnogima kontroverzna uloga pape Pija XII., osobito u vezi s optužbama za pasivnost i navodnu suradnju s fašističkim režimima. Analiza također obrađuje složene interakcije između Vatikana i nacističke Njemačke, uključujući konkordat potpisan s Trećim Reichom i osjetljivu ravnotežu koju je Vatikan nastojao održati u svojim diplomatskim odnosima. Posebno poglavlje bavi se antisemitizmom te naporima Crkve u zaštiti Židova, poput njihovog skrivanja unutar Vatikana, te šire implikacije tih akcija. Rad također raspravlja o širem kontekstu vatikanske diplomacije, uključujući humanitarne inicijative, pokušaje mirovnih pregovora i izazove s kojima se Vatikan suočavao u održavanju neutralnosti dok je zagovarao moralne i etičke vrijednosti.

Zaključak sažima posljedice vatikanske diplomacije u ovom razdoblju, uzimajući u obzir i kritike i obranu vatikanskih postupaka, a cjelokupni cilj rada je pružiti sveobuhvatno razumijevanje uloge Vatikana u jednom od najburnijih razdoblja moderne povijesti.

Ključne riječi: Sveta Stolica, Drugi svjetski rat, Pio XII., diplomacija, povijest

SUMMARY

The Vatican's diplomatic efforts are based on its mission to promote universal values, human dignity, and neutrality in global matters. These issues emerged in the first half of the last century, and the Church's approach during this period was shaped by its theological foundations and historical context.

The bulk of the thesis is dedicated to investigating the Vatican's relationships with key countries involved in World War II, such as Italy, Germany, and the Allies. This includes the controversial role of Pope Pius XII, particularly concerning accusations of passivity and alleged cooperation with fascist regimes. The analysis also addresses the complex interactions between the Vatican and Nazi Germany, including the Concordat signed with the Third Reich and the delicate balance the Vatican sought to maintain in its diplomatic relations. A specific chapter focuses on anti-Semitism and the Church's efforts to protect Jews, including hiding them within the Vatican, as well as the broader implications of these actions. The thesis also discusses the broader context of Vatican diplomacy, including humanitarian initiatives, attempts at peace negotiations, and the challenges the Vatican faced in maintaining neutrality while advocating for moral and ethical values.

The conclusion reflects on the consequences of Vatican diplomacy during this period, taking into account both the criticisms and the defense of Vatican actions, with the overall aim of providing a comprehensive understanding of the Vatican's role in one of the most tumultuous periods in modern history.

Keywords: *Holy See, World War II, Pius XII, diplomacy, history*

10.LITERATURA

1. Berković S. (1997). *Diplomatsko i konzularno pravo*, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
2. Blet, P. (2004) *Pio XII. i Drugi svjetski rat : prema vatikanskim arhivima*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. → (Blet, 2004).
3. Buzar, S (2021). "Mark R. Amstutz: International Ethics: Concepts, Theories and Cases in Global Politics." *Političke analize* 10, br. 38: 43-45.
4. Cornwell, J. (2005) *Hitlerov papa: tajna povijest pape Pija XII*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
5. Cvrnje, V. (1980) *Vatikan u suvremenom svijetu*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Friedlander, S. (1966) *Pio XII i Treći Reich*, Zagreb: Stvarnost.
7. Hesemann, M. (2010) *Legende, mitovi, laži*. Split: Verbum.
8. Houge, J. (2000) *Posljednji papa. Proročanstva svetog Malahije*. Zagreb: Teledisk.
9. Ickx Johan (2023) *Ured Židovi Pija XII*. Zagreb: Ljevak.
10. Jedin H. (1981). *Velika povijest Crkve. Crkva između prilagođavanja i otpora, svezak VI/2*, Zagreb.
11. Jedin H. i Repgen K. (2019) *Velika povijest Crkve SV.VII: Svjetska Crkva u 20. stoljeću*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
12. Lecomte, B. (2010) *Tajne Vatikana*. Zagreb: Alfa.
13. Miščin, D (2006) *Temelji diplomacije Svete Stolice*. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija.
14. Milas, G. (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. Pacepa, I. M. i Rychalk, R. J. (2013) *Disinformation*, Washington DC: WND books
16. Ratzinger J (2003) *Bog i svijet. Vjera i život u našem vremenu. Razgovor s Peterom Seewaldom*, Zagreb: Mozaik knjiga.
17. ZAKONIK kanonskog prava: proglašen vlašću pape Ivana Pavla II. : s izvorima (Prevoditelji Marija Berljak et al urednički odbor Matija Berljak Zagreb: Glas Koncila, 1996.
18. Wolf, H (2021) *Papa i đavao : Vatikanski arhivi i Treći Reich*, Zagreb: Sandorf .
19. Will-Galić, B (2001) "Teorije međunarodnih odnosa i njihova primjenjivost u vanjskopolitičkoj praksi." *Međunarodne studije* I, br. 2-3 (2001): 43-58.
20. Zolli, E. (1997) *Why I Became a Catholic*, New Hope KY: Catholic Books

Mrežni izvori

1. Dw.com Glas koji se daleko čuje <https://www.dw.com/hr/glas-koji-se-daleko-%C4%8Duje/a-3276630>. Pristupljeno 09.03.2024.
2. Dw.com Kraj Drugog svjetskog rata, poruke is prošlosti <https://www.dw.com/hr/kraj-drugog-svjetskog-rata-pouke-iz-pro%C5%A1losti/a-53349501>. Pristupljeno 09.03.2024.
3. Encyclopedia.usmmm.org <https://encyclopedia.usmmm.org/content/en/article/invasion-of-poland-fall-1939#:~:text=German%20troops%20invaded%20Poland%20on,declared%20war%20on%20Nazi%20Germany.&text=Nazi%20Germany%20possessed%20overwhelming%20military%20superiority%20over%20Poland>. Pristupljeno 09.03.2024.
4. Hkm.hr <https://hkm.hr/glas-istine/uloga-pape-pija-xii-u-ii-svjetskom-ratu-nije-osudio-zlocin-nad-zidovima/>. HKM (2023). Pristupljeno 09.03.2024.
5. IKA.khm.hr Feljton Papa Pio XII. 1-6 <https://ika.hkm.hr/novosti/feljton-papa-pio-xii-i-vatikanski-apostolski-arhiv-1-6-mudri-odvjetnik-rimokatolicke-crkve/>. (ika.hkm.hr: A). Pristupljeno 09.03.2024.
6. IKA.khm.hr Feljton Papa Pio XII. 2-6 <https://ika.hkm.hr/novosti/feljton-papa-pio-xii-i-vatikanski-apostolski-arhiv-2-6-od-papinskog-nuncija-u-njemackoj-1917-do-izbora-za-papu-1939/>. (ika.hkm.hr: B). Pristupljeno 09.03.2024.
7. IKA.khm.hr Feljton Papa Pio XII. 3-6 <https://ika.hkm.hr/papa-franjo/feljton-papa-pio-xii-i-vatikanski-apostolski-arhiv-3-6-pravednik-medu-narodima-a-ne-hitlerov-papa/>. (ika.hkm.hr: C). Pristupljeno 09.03.2024.
8. IKA.khm.hr Feljton Papa Pio XII. 4-6 <https://ika.hkm.hr/novosti/feljton-papa-pio-xii-i-vatikanski-apostolski-arhiv-4-6-povjesnicar-dr-sc-stipe-kljaic-pio-xii-je-bio-jedan-od-najvecih-papa-20-stoljeca/>. (ika.hkm.hr: D). Pristupljeno 09.03.2024.
9. IKA.khm.hr Pape 20. stoljeća i rat <https://ika.hkm.hr/novosti/pape-20-stoljeca-i-rat/>. IKA (2003). Pristupljeno 09.03.2024.
10. IKA.khm.hr Otvoreni vatikanski arhivi pape Pija XII. <https://ika.hkm.hr/novosti/otvoreni-vatikanski-arhivi-pape-pija-xii/>. IKA (2020). Pristupljeno 09.03.2024.
11. Jurekristo.com <http://www.jurekristo.com/clanci/osvrti/zidovski-rabin-brani-pija-xii/>. Pristupljeno 09.03.2024.

12. Nationalww2museum.org
<https://www.nationalww2museum.org/war/articles/bigthree#:~:text=In%20World%20War%20II%2C%20the,the%20war%20should%20be%20fought.> Pristupljeno 09.03.2024.
13. Povijest.hr <https://povijest.hr/nadanasnjidan/zavrsio-drugi-svjetski-rat-u-europi-1945/#:~:text=Osmog%20svibnja%201945.,Drugi%20svjetski%20rat%20u%20Europi.> Pristupljeno 09.03.2024.
14. Tradicionalamisa.com [https://tradicionalnamisa.com/mit-brennender-sorge-s-gorucum-brigom-enciklika-pija-xi-protiv-nacizma/.](https://tradicionalnamisa.com/mit-brennender-sorge-s-gorucum-brigom-enciklika-pija-xi-protiv-nacizma/) Pristupljeno 09.03.2024.
15. Vatican.va John Paul II. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_19880628_pastor-bonus.html
(Vatican.va: A). Pristupljeno 09.03.2024.
16. Vatican.va Pius XII. https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_23121945_orientales-omnes-ecclesias.html (Vatican.va: D). Pristupljeno 09.03.2024.
17. Vatican.va Romancuria
<https://www.vatican.va/content/dam/romancuria/sds/archivistorico/Ebrei037.pdf>
(Vatican.va: C). Pristupljeno 09.03.2024.
18. Vatican.va
https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/cultr/documents/rc_pc_cultr_doc_20000126_jp-ii_addresses-pccultr_en.html. Pristupljeno 09.03.2024.